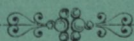

A
CSIK-SOMLYÓI
RÓM. KATH.
FŐGYMNASIUM
ÉRTESÍTŐJE

AZ
1879/80. TANÉVRŐL.

KÖZLI
IMETS FÜLÖP JÁKÓ,
IGAZGATÓ.

SZÉKELY-UDVARHELYTT.
BECSEK DÁNIEL KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
1880.

A
CSIK-SOMLYÓI

RÓM. KATH.

FÖGYMNASIUM

ÉRTESELTŐJE

AZ

18⁷⁹/₈₀-diki TANÉVRŐL.

KÖZLI

IMETS FÜLÖP JÁKÓ,
IGAZGATÓ.

SZÉKELY-UDVARHELYT,
BECSEK DÁNIEL KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1880.

I.

A föld helyzete-, alakja- s nagyságára vonatkozó vélemények a legrégibb kortól a jelen korig.

Alig van tárgy, melylyel annyit foglalkoztak volna az emberek, mint a földdel; de egyszersmind azt is mondhatjuk, hogy alig van tárgy, a mely nagyobb érdeklődéssel bírna ránk nézve, mint a mi földünk. Már azért is, hogy a föld lakhelye a kutató szellemnek — az emberi nemnek —, mely legelső kutatása, vizsgálódása tárgyává is a földet teszi. Nincs, s nem is lehet képzelni embert, ki akkor, midőn már észszerűen gondolkodni tud, arra ne gondolna, hogy vajjon milyen ez a föld, a melyen ő él, jár és lakik s vajjon mekkora lehet az?!

Hogy a föld alakját s nagyságát kutatták, annak már az ó-korban is találunk nyomára. Az igaz, mint minden tudományban, úgy a csillagászatban is a legrégibb adatok feljegyezve nincsenek; de mégis igen régi korból találunk feljegyzett adatokat arra nézve, hogy kutatták milyen alakja van a földnek s mekkora lehet az.

Azonban lehet következtetnünk, hogy még az előtt is, a midőn a legrégibb adatokat feljegyezve találjuk, kellett lenni, a ki a föld alakját és nagyságát tudni akarta, szóval, a ki kutatta. Hisz találunk-e ma is egyént, a ki — bármily hátra álljon is tudomány s műveltség tekintetében — valami fogalmat ne alkotna magának a föld alakja- és nagyságáról?!

Már a naponként észlelt tűnemények is oda vezették a népet, mint pl. a napnak naponkénti elő- s eltűnése, a hold változatai, a csillagok kelte s lenyugta, a nap s hold fogyatkozások stb., hogy legelőször e tudománykörben kezdjenek mozogni; s e tant a csillagászatot — vegyük tanulás tárgyul, a melylyel egyszersmind a földet is kellett kutatniok. Tehát ebből az is kitűnik, hogy e

tudománykör a legrégibb; mert nemcsak hogy ez enged legmélyebben behatolni a legrégibb fejlődése történetébe; hanem a mellett ez képes a legrégibb emlékeket felhívni minden tudomány között; azért is jogos a név, midőn a csillagászatot a legöregebbnek nevezik.

Itt én a legrégibb adatokból csak azokat hozom fel, a melyek a föld alakja- és nagyságára vonatkoznak; összehasonlítva a fokonként haladt véleményeket a föld alakja- és nagyságáról; kimutatva azt is, hogy mai nap mily véleményben vagyunk a föld alakja- és nagyságáról, vagyis: milyen s mekkora tulajdonképen a mi földünk?

Igen régi adataink vannak arra nézve, hogy a földről, a különböző népek különböző véleménynyel bírtak. Így a holdfogyatkozások előre való megjelölése arra indit bennünket, hogy következtessünk, miszerint azon népeknek, a kiknél azt megjelölni tudták, a föld alakjáról is némi fogalommal kellett bírniok. Már pedig a *sinaiaknál* Tsong-Kang császár alatt 2155-ben Kr. sz. e. egy napfogyatkozást megfigyeltek. sőt Hi és Ho csillagászok (Gaubil: *Histoire de l'astronomie chinoise*) ezen napfogyatkozást előre meg is jósolták; tehát ez bizonyítéka annak, hogy ők a csillagászatot nem mint új tant, hanem mint régit kezelték már ez időben is; s hogy különbséget tudtak tenni a csillag-idő és nap-idő között, arra enged következtetnünk, hogy ők a föld alakját ismerték; de hogy milyenek ismerték vagy vélték: arról feljegyzett adataink nincsenek.

A *sinaiaknál* a *chaldeusok* és *egyptomiak* még előbb viszik csillagászati tudományuk kezdetét, a mit is saját szülöttüknek tartanak, tehát nekik is kellett a föld alakja- és nagyságáról fogalommal bírniok.

De különben is Egyiptomban Dendera város mellett egy sziklába vágott templom van, melynek a mennyezetén fel van metszve a mythos s ott van, hogy az oroszlán viszi a nap szekerét a templomba. A kép szerint akkor a téritő az oroszlánban volt és így az előnyomulásból azon számításra jutunk, hogy azon templom Kr. sz. e. 2000 évnél hamarább keletkezett. Lássuk röviden annak számítását. Az egész állatöv egy körben foglaltatik, azon körben, a melyet a nap látszatos mozgása után ekliptikának neveznek, a mely ekliptikán vannak a napéjegyenpontok is. Azonban ezen napéjegyenpontok nincsenek egy állandó helyen, hanem változnak, vagyis előnyomulnak és pedig évenként 50.1"cel. Tehát a nap útjában évenként az állatövi csillagok csoportjától 50.1"cel hátra marad.

Az állatövet a következő 12 csillag képezi : kos, bika, ikrek, rák, oroszlán, szüz, mérleg, bököl, nyilas, bak, vízöntő és halak. *)

Mintán pedig egy-egy csillagesoport egymástól való távolsága 30° , a mostani éjnap egyen ponttól az ikrektől az oroszlán csillagesoportig 60° van, az pedig $= 60 \times 60$ percz vagyis $60 \times 60 \times 60$ másodpercz, azaz $= 216000$ másodpercz. Ha most ezen másodperczek számát az évenként való előnyomulás számával az $50.1''$ cel, vagy kerek-számban $50''$ nel elosztjuk megkapjuk a Denderah város mellett levő templomban felmetszett mythos keletkezési idejét. Az pedig $216000 : 50 = 4320$ -év, s ha ebből a Kr. születése után való évek számát az 1880-t levonjuk, $(4320 - 1880 = 2440)$ marad 2440. Tehát csakugyan ama mythos Kr. sz. e. 2000 évnél hamarabb keletkezett. A miből nyilvánlátható és következtethető, hogy az egyiptusiak akkor már a csillagászatban jártassággal bírtak, s hogy a föld alakja- és nagyságáról is kellett fogalmuknak lenni.

A chaldeusoknál egy adoma forgott a föld nagyságáról, a mely szerint egy chaldeus kérdezte, mekkora a föld? az azt felelé: egy jó gyalogos 3-év alatt megkerülhetné. Ez összevetve a valódival nem rossz felfogás; mivel a számítás szerint az egyenlítő kerülete $= 360^\circ$, egy fokban pedig van 15 mérföld s így 360° -ban van $360 \times 15 = 5400$ mfd. 3 évben pedig van 3×365 nap $= 1095$ nap. Ha most a mérföldek számát a napok számával elosztjuk, megkapjuk az egy napra eső mérföldek számát $(5400 : 1095 = 4.9)$. E szerint egy napra esnék 4.9 vagy kerek-számban 5 mfd; s így 5 márföldet kellene megtennie az embernek naponként, hogy a földet 3-év alatt megkerülje; a mi, elgondolva, hogy mennyit lenne képes haladni az ember naponként, megközelítő számítás volt.

Hogy az *indusok* is már a régi korban bírtak csallagászati ismeretekkel az bizonyos; sőt több monda van a földre vonatkozó nézeteikről. Ilyen a többi között az, hogy a föld egy nagy óriási elephantra rakott teher, mely roppant nagy állatot még egy szörnyű nagy teknősbéka visz egy nagy tej-tengeren. Később a földet egy nagy tojáshoz tartották, mely egy istennő térdein nyugszik.

*) Melyek a következő versbe foglaltatnak :

Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo,
 Libraque scorpius, arcitenens, caper, amphora, pisces.
 (Kos, bika, kettős, rák, az oroszlán és arató szüz
 Mérleg után ollós, nyilas, bak, kanna halakkal.)

Mások az indok közül egy nagy lotuszvirágnak tartották a földet, melyen a Ganges két félszigete és Ázsia többi vidékei jelentik a rajta levő kinyílt virágot, az oczeánban elszórt szigetek pedig a fakadazó bimbókat, s a távoli földek jelentik a leveleket. A földön élő embert ők úgy képzeltek, mint a virágon élő apró állatkákat.

A görögökhöz Egyiptomból ment át a csillagászat tudománya, a hol írott emlék is tanuskodik, hogy a föld alakjáról fogalmat alkottak maguknak. A görögök mythosa szerint a föld egy óriás vállain nyugszik, a kit büntetésül kárhoztattak erre az istenek. A földrengéseket ők szintén igyekeztek megmagyarázni s azt mondták, hogy az onnan származik, mivel az óriás türelmetlenségéből néha megrázza magát.

Igy említi továbbá a történelem *Homeroszt*, mint a ki énekekben írta le a föld alakját és abban ő úgy vélekedik, hogy a föld egy kör alaku korong lenne, a melyet az okeanos vesz körül, egy oly hatalmas folyam, a melybe minden víz bele ömlik. Ama földkorong közepén emelkedik fel az Olympus, a melyen — a mythologia szerint — a görög istenek palotái vannak elhelyezve és a melynek a legfelső csúcsán van Jupiter és ő onnan néz le a többi istenekre. Így tehát Homer (ki 1000 körül élt Kr. sz. e.) a földet korong alakúnak hitte. Ilyennek tartották *Hesiod* (900 — 800 körül) és az ő társai. Azonban sem Homer, sem Hesiod nem ismerték azon alapot, melyen a föld nyugodnék.

Azon nézetre, hogy a föld-felület korong-alaku, ama téves nézet vezette, hogy (noha a földön kiemelkedések és mélyedések vannak; de a tengeren teljesen sima csendes időben) a földfelület mindenütt korong alakjában jelentkezik.

Homer a földön fölül látszó kékszinű boltozatról azt mondá, hogy az az Atlas és a Kaukasz hegységek havas ormain nyugszik, mely alatt vannak a csillagok, a melyeket a felhők visznek kerékműveken.

De még Homer után is minden adat oda mutat, hogy a föld korongalakúnak tartatott egész *Thalesig* (ki Kr. sz. e. 640. körül élt). Thales, ki a földet gömbalakúnak tartotta, úgy vélte, hogy a föld a világ középpontjában fekszik és vizen uszik. Mig *Anaximander*, kinek működése körülbelül Kr. sz. e. a 6-ik század közepébe esik, a földet (Plut. III. 10. szerint) cylinder-alakúnak tartotta, a mely 3-szor oly széles, mint mély, és (Diog. Laërt. II. I.

szerint) gömb-alakunak. Ő is, mint Thales, a földet a mindenség középpontjába helyezettnek véli s azt is mondotta, hogy a nap akkora mint a föld, tehát ő a föld nagyságáról is szól.

Azonban az ó-kor többi csillagásza is mind, vagy tál-, vagy henger-, vagy gula-, vagy koczka-alakunak vitatták a földet. Némelyek tanították, hogy az, mint a jegestenger jégszigetei, vizen uszik; míg mások, mint pl. *Xenophanes*, gyökerekkel megerősítettnek képzelték.

Pythagoras (500. Kr. sz. e.) volt az első, ki a földet nemcsak gömbalakunak mondotta, hanem tanította is.

Pythagoras után az ő iskolája egy új világrendszert állított fel, mely a földet már nem teszi a világegyetem középpontjába; hanem egy központi tüzet vett fel, mely körül keringenek a hold, föld, nap, bolygók és állócsillagok. Tehát a pythagoreusokat illeti a dicsőség a föld mozgásáról; mivel ők kezdték először tanítani, hogy a föld mozog; mert előttük a földet nyugalomban hitték lenni. Ezen tan csakhamar követőkre talált krotoni *Philolaos* (440. Kr. sz. e.) és tarenti *Architas*ban (440. körül Kr. sz. e.) Különbösen pedig *Platon* (430 körül Kr. sz. e.) idejében kezdett elterjedni s a knidosi *Eudoxus* (384—366 körül Kr. sz. e.) később a samosi *Aristarchos* (280 körül Kr. sz. e.) és *Erathosthenes*ben (276—194. Kr. sz. e.) nagy kifejlődést nyert.

Erathosthenes még a föld nagyságát is megkísérelte meghatározni. Ő volt az első, ki a fokmérés szerint mérte meg a földet, s ő a föld területét 250000 stadiumnak (a mi körülbelől 6200 földr. mérföld) találta. Ezen számításban ugyan sok hiba van; de elég az, hogy *Erathosthenes* volt az első, ki a heyes utat követte a föld nagyságának meghatározásában.

Aristoteles (384—320 Kr. sz. e.) tanította ugyan a föld gömb-alakját, de nyugónak hitte. Ő „*Ηερί τοι οὐρανό*“ című könyvében a föld alakjáról szólván, felhoz a föld gömbalakjának bizonyítására olyan okokat, a melyek mai nap is érvényesek. Ha nyugot vagy éjszak felé előre megyünk, így szól *Arisztoteles*, akkor a csillagok előttünk mindig emelkednek és mögöttünk mindinkább eltűnnek; a mi bizonyíték arra nézve, hogy a föld mindkét irányban görbült. Következteti továbbá a földnek gömb-alakját, annak mindig köralaku árnyékából s az előtte már ismert holdfogyatko-

zásokból. Bizonyító oknak tekinti Aristoteles még a föld nehezebb részecskéinek törekvését a föld középpontja felé.

Aristoteles így okoskodik: A testek feloszlanak könnyű és nehéz testekre. Minden nehéz test a világegyetemnek középpontja felé törekszik; ellenben a könnyű testek annak körülete felé sietnek. Mivel pedig a föld a nehéz testekhez tartozik, annak a világegyetem középpontjába kell lennie, azaz ott nyugalomban van. Hasonlóan nyilatkozott *Archimedes* is (287—212. Kr. sz. e.) Ő is a földet nyugvónak tartotta, mely körül keringnek a nap és a hold.

De a föld mozgásán is tul mentek a pythagoreusok; ők még a földnek tengelye körüli forgását is tanították, mit különösen a pontusi *Herakleides* és a syrakusaei *Niketas* védelmeztek.

A józan felfogás azonban ama központi tűz helyébe a napot helyezte. Különösen *Aristarchos* volt az első, a ki állítá, hogy a föld kereng a nap körül. Tehát ő volt az, a ki legelőször helyes fogalommal birt a világ-egyetem végtelenségéről és a föld állásáról.

Az ó-kornak minden csillagászait fölül multa *Hipparchus* (160—125. Kr. sz. e.) ki különösen az éj-napegyen előnyomulását fedezte fel, melyből a föld középpontkivüliségét következtette.

Megemliténdő itt még *Poseidonius* (körülbelül 60 év körül Kr. sz. e.) ki a föld nagyságát szintén meghatározta s 240000 pálya foknak találta, a mi a valódihoz közelebb van mint az Erathostenesé. Hipparch után, Poseidoniuson kívül, a földre vonatkozólag nem sok történt egész Ptolomeusig, ki Hipparch után a legnagyobb csillagász vala.

Klaudius *Ptolemaios* (Alexandriában 125—160 évig működött Kr. sz. u.) megdöntötte elődeinek nézetét s ő ismét a földet mint szilárd központot, nyugvónak tekintette s a világegyetem középpontjába helyezte. S ezen nézet volt uralkodó egész Kopernikusig.

Hogy az ókorban s azután is egész *Kopernikusig* a földet nyugvónak hitték s azt állították, hogy a többi égi testek kerengenek a föld körül: ennek oka azon látszatban rejlik, a mely mai nap is nem ritkán tévutra vezetni látszik a szemlélőt. Péld. ha az ember gyorsan menő kocsival (pl. vasuti kocsi) utazva) elhalad több álló tárgy mellett, úgy tetszik neki, mintha a tárgyak haladnának ellenkező irányban s ő a kocsival együtt nyugodnék. Azonban a minden napi tapasztalat a földi tárgyaknál ily tévedésre nem enged vezetni; de az égi testeknél, a melyek nagy távois.

guk miatt nem kutathatók ki, ez előfordulhatott; különösen akkor midőn a természettannak azon tüneményével nem voltak ismeretesekek, hogy mozogni látszik a tárgy, akár a tárgy mozog s a szemben lerajzolt kép áll. akár a szemben lerajzolt kép mozog s a tárgy áll.

De továbbá a vallásos középkorban nem is emelkedhetett érvényre a föld forgásáról szóló tan; mert a bibliában (Jozsue könyve 10. r. 12 és 13. v. Jozsuénak az amoreusokon való győzelme) írva van: „Nap! Gabaon felé meg ne mozdulj és hold! az Ajalon völgy felé“. „És megállanak a nap és hold, míg a nép boszut állott ellenségein“. „Megállá tehát a nap az ég közepén és nem siette leszállani egész napig“.

Józsuenak ezen szavaihoz ragaszkodtak egész középkoron végig; míg nem Koperniknek (ki 1473—1543-ig élt) ezen hatalmas nyilatkozata: „És mégis mozog a föld“ (E pour si mouve), megindítá a földet sarkaiban mozgásnak.

Kopernik mondá ki, hogy a hold is forog a föld körül, s ez a többi bolygókkal együtt a nap körül. Továbbá a földnek a nap körül és a tengelye körül való forgásán kívül ő még egy harmadik forgást is tulajdonított, t. i. az elhajlásának évenként való változását pályasíkjához, a mely okozza a nyár és tél között való különbségeket. Ő ezzel be akarta bizonyítani azt, hogy a föld-tengelye forgása alkalmával mindig párhuzamos; de az ő követői közül *Kepler* (1571—1630) kimutatta, hogy a föld tengelye pályasíkjával állandó szöget képez, s így a földnek Kopernik által tulajdonított ezen harmadik mozgását — mint helytelent — elvetette.

Kopernik azon elméletének számos ellensége támadt, különösen *Morin*-(francia), *Riccioli*-(olasz) és *Tycho de Brahe*-ban (dán.). Ők ugyanis nem foghatták fel, hogy miként lehetséges az, hogy a föld forgásában a vele össze nem függő testeket el nem hajítja. Ők azt mondták, hogy ha csakugyan forogna a föld, akkor a torony tetejéről leeső kő nem esnék annak lábpontjába. stb.

Különösen *Tycho de Brahe* (1546—1601) iparkodott a Kopernik nézetét megdönteni, a mely miatt ő új rendszert is állított fel t. i. ő azt mondá, hogy a Merkúr, Venus, Mars, Jupiter és Saturnus forognak a nap körül, a nap pedig a holddal együtt a föld körül. Még hozzá tévé, hogy a földet minden 24 órában egyszer megkerülik. Azonban *Tycho de Brahe*nek ezen rendszere mint helytelen — nem sokáig állott fenn.

Kopernik rendszerének védői is voltak. Ilyen vala: *Rhäticus*, *Maestlin* Mihály, és *Galilei* Galileo (1554—1642). Galilei (1610) még érvekkel is bizonyította, hogy a föld forog. Bár ellenei mindent felhasználtak nézetének megmásítására, még sem tudtak semmire se menni, sőt még szilárdabban ragaszkodott nézetéhez.

Azokban Kopernik ama rendszere csak akkor verhetett erő gyökeret, midőn Kepler híres három törvényét felfedezé és *Newton* a nehézkedés törvényét megalapítá, a mely után Kopernik rendszerének valódiságában többé nem vala kétség.

Tehát Kopernik rendszere Kepler János és Newton Izsák (1642—1727) által megjavítva a következőkben foglaltatik: *a)* A nap mint álló-csillag képezi a világrendszer középpontját. *b)* A föld s a többi bolygók kerülék-alaku pályájukon kerengenek a nap körül és forognak saját tengelyük körül is. *c)* Az üstökösök és lebkövek szintén naprendszerhez tartoznak és körülötte kerengnek. *d)* A nap s így tehát vele együtt az álló csillagok sem állanak tökéletes nyugalomban, hanem forognak és kerengnek nagy pályájukban.

Ez áll mai napság is a földforgására nézve. S hogy a föld gömb-alakkal bir, azt mind a tapasztalat s mind a tudomány több bizonyítékkal igazolja. Itt a számtalan bizonyító érvek közül csak e következőket emlitem fel:

a) Ha tengeren utazunk tapasztaljuk, hogy a szárazföldi tárgyaknak először csúcsai tűnnek fel és csak fokozatonként tűnnek elő az alsóbb részei; és viszont a hozzánk közeledő vagy tőlünk távozó hajók sem tűnnek fel vagy el egyszerre, hanem részenkiut.

b) A földnek már többszöri körülhajózása is bizonyíték annak gömbalakjára.

c) A csillagok korábban való felkelte, ha kelet felé utazunk, vagy magasabb állása, ha az egyenlítőtől valamely délkör irányában utazunk.

d) A holdfogyatkozás is bizonyíték a föld gömb alakjára; mert csak is a gömbnek van minden helyzetében tökéletes körülalaku árnyéka.

e) A magas hegyek nagy látszóggal bírván, nagyobb távolról is meg kellene, hogy látszassanak, mint a milyen távolról látszanak. ha a föld gömb alakkal nem bírna.

f) A többi égitestek mind gömb alakúak; földünk pedig éppen ugyanazon törvényeknek hódol, mint a többi égi testek s így semmi ok sincs reá, miért képezne éppen a föld kivételt stb.

Azonban, hogy a föld nem teljes gömb, azt a tudomány szintén kiderítette.

Hogy kerülékdéd alakú, bizonyítják:

1. A másodpercnyi ingával tett kísérletek a föld különböző szélességi fokain. Egy és ugyanazon hosszúságú inga lengési ideje csakis a nehézségi erőtől függ, mely a föld közepében rejlik. Mint-hogy azonban egy és ugyanazon hosszúságú inga az egyenlítőnél lassabban leng, míg a sarkok felé gyorsabban, azt következtetjük, hogy a sarkoknál be van lapulva, a mint kell is hogy legyen; mivel a föld hajdan big állományú volt, mit a tudomány szintén kiderített, s mint ilyen, a központfutó erő törvényénél fogva, csak-ugyan a sarkon be kellett, hogy lapuljon. Minthogy a forgásban levő lágy testek azon része, mely a forgási tengelytől távolabb van, jobban távozik a középponttól, mint az, a melyik közelebb van; azért a földnél is így kellett lenni, t. i. a sarkokon be kellett lapulni s az egyenlítőn kidomborodni.

2. A föld kerülékdéd alakját bizonyítják a már többször tett fokmérések. Így már említettem, hogy Erathostenes (250. Kr. e.) a föld nagyságát a fokmérésből igyekezett meghatározni. Ő Siene és Alexandria városok közötti tért mérte meg. (Alexandria fekszik a földr. hosszúság $47^{\circ} 32' 35''$ és a földr. szélesség $31^{\circ} 12' 53''$). Az ő meghatározása szerint a föld egy fokának hossza 60830 toise, (1 toise = 1.949036 meter s megfordítva 1 meter = 0.513074 toise), a mi a valódinál körülbelül 3770 toise-szal több. Utánna Posidonius a föld egy fok hosszának meghatározására Alexandria és Rhodus közötti tért mérte meg, a mely mérték rosszabb vala az Erathostenesénél. Snellius (1615) Németalföldön szintén fokmérés útján; de az eddigiektől eltérőleg a háromszögelési módszer szerint 55072 toise-nak találta a föld kerülete egy fokának hosszát, a mi 1990 toise-szal kevesebb a valódinál. Snellius (1616) még egyszer jégen tett egy mérést, de ekkor sem találta el a valódit; míg utána egy unokája 57033 toise-nak találta, a mi a valódihoz már közel áll. Khalif Al-Momum még Snellius előtt (827. Kr. u.) egy fokot méretett meg a Singar sivatagon, a mi szintén nem vala pontos a föld egy fokának meghatározására.

Fernel párisi orvos (1525) tett egy mérést Páris és Amiens városok között. (Páris van az északi szélesség $48^{\circ} 50' 14''$). Ő t. i. a koci-kerék forgásából számította ki egy fok hosszát és 57070 toise-nak találta. 1669—70-ben Pikard a párisi tudományos akadémia megbízásából Amienstől délre tett méréseket, melyekből a föld egy szélességi fokát 57060 toise-nak találta. Pikard indítványára 1680-ban La Hire és Cassini csillagászok terjedelmesebb méréshez fogtak Franciaországban, a melyet 1700-ig folytattak és azt találták, hogy Páristól délre egy szélességi fok 57097 toise, Páris Dünkirchen között 56960 toise. Ebből 40 évig terjedő vita támadt a miatt, hogy földünk a sarkok felé csúcs alakú volna; migsem a francia kormány két fokmérést rendelt el, az egyiket 1735-ben az egyenlítő alatt Peruban, a másikat 1736-ban a sarkkörnél Lapplandban. Peruban Bouger és Condamine vezérlete alatt (a déli szélesség $1^{\circ} 31' 1''$ -nél) egy fok hossza 56753 toise- (110582 méter)-nek találtatott. Lapplandban Tornea mellett Maupertuis és Clairant vezetése mellett (az éjsz. szél. $65^{\circ} 51'—66^{\circ} 48' 30''$ közt) egy fok hosszát 57437 toise- (111477 meter)-nek találták. A különbség 895 meter lévén, világosan látható, hogy a délkörnek egy foka az egyenlítő közelebbin kisebb mint a sarkok felé.

Később 1792—1798 közt Delambre és Mechain Dünkirchentől Barcelonáig ($9\frac{2}{3}^{\circ}$ -nál) s később még Arago és Biot Formenteráig ($12^{\circ} 22' 13.9''$) egészítették ki a fokméréseket. Ezen fokmérés kiszámításánál hiba csúszott be, melyet Puissant föllelezett. Erre a francia akadémia új kiszámítást rendelt el, a minek alapján az előbiben csakugyan 133 méter hiba találtatott. Ujabb időben is tettek méréseket a föld alakja- s nagyságának meghatározására. Így Oroszország- és Finnlandban Struve (1816—1852), Holsteinban Schumacher és Hannoverben Gauss. A legujabb időben az államok közös elhatározása folytán történt nagy fokmérés, a melyeknek eredményei után ma már a föld alakját biztosan tudjuk és nagyságát kiszámíthatjuk.

A fokok megtalált hosszúságai arra is szolgáltak, hogy a megfelelő pontoknak görbületi sugarait meghatározhassuk, a mit a $66^{\circ} 20' 40''$ északi szélességnél Lapplandban (e képlet szerint:

$r = 180.111477$, honnan $r = \frac{111477.180}{\pi} = 6384592$; hol $r =$ gör-

bületi sugár, 111477 egy fok hossza), 6384592 méternek találta, és a déli szélesség $1^{\circ} 31' 1''$ -nél Peruban 6333332 méternek (mert $r = \frac{110582.180}{\pi} = 6333332$). Ezen számokból a föld főméretei kiszámíthatók lévén, találjuk, hogy a föld kisebb tengelye 13044556 méter s a nagyobb tengelye 13088308 méter a mely szerint a föld lapultsága $= \frac{1}{299}$. (Mivel föld lapultsága alatt értjük azon számot, a melyet nyerünk, ha a föld nagyobb tengelyéből a kisebb tengelyt levonjuk és a nyert számot elosztjuk a nagyobb tengely érték számával. Így: $\frac{13088308 - 13044556}{13088308} = \frac{43752}{13088308} = \frac{1}{299}$). Vagyis az egyenlítő tengelye és a sarki tengely közötti különbség az egyenlítő tengelyének 299-edik része.

Szintén fokmérésekből az angolok keleti indiában a $22^{\circ} 36' 32''$ szélességi fok alatt egy fok hosszát 110668 méternek; s a francziák később Frankhonban a $46^{\circ} 8' 6''$ szélesség alatt egy fok hosszát 111143 méternek, s az angolok később Angliában az $52^{\circ} 2' 20''$ szélesség alatt egy fok hosszát 111224 méternek találták stb.

Mindezen számok oda mutatnak, hogy a fokok értéke, az egyenlítőtől a sarkok felé a szélesség növekedtével növekedik; a mi bizonyítéka annak, hogy a föld a sarkoknál összenyomott, az egyenlítőn pedig kidúdorodott. De hogy a görbületi sugár értéke is az egyenlítő közelében kisebb, mint a sarkok felé, az is bizonyítéka annak, hogy a föld csakugyan belapult a sarkoknál.

Míg a föld lapultságát a fokmérések alapján $\frac{1}{299}$ -nek találtuk, addig az inga kísérletei után nyert számok attól némileg elütök. Így Bessel számítása szerint (mivel szerinte a földsphäroid nagy tengelye 12754794 méter és a kis tengelye 12712158 méter, $\frac{12754794 - 12712158}{12754794} = \frac{42636}{12754794} = \frac{1}{299}$) a föld lapultsága $\frac{1}{299}$. Mások más értékeket nyertek, így: Schmidt $\frac{1}{288}$, Airy $\frac{1}{283}$, Baily $\frac{1}{286}$, Borenius $\frac{1}{286}$, Clarke $\frac{1}{295}$ és Fischer Fülöp $\frac{1}{284}$. Ezek szerint a földnek lapultsága vagyis alakja s továbbá a főméretei meghatározatván, azokból a föld felülete és

térfogata, szóval annak nagysága pontosan meghatározható. Mint-hogy pedig a föld nem tökéletes gömb, hanem sphäroid alakú, annak felületét és köbtartalmát pontosan csak a felsőbb mennyiségtan segítségével tudjuk meghatározni. A felsőbb mennyiségtan pedig a föld felülete és köbtartalmának kiszámítására ezen két képletet szolgáltatja:

$$F = 4\pi a^2 \left(1 - \frac{C^2}{3} - \frac{C^4}{3 \cdot 5} - \frac{C^6}{5 \cdot 7} - \frac{C^8}{7 \cdot 9} - \dots \right)$$

és

$$K = \frac{4\pi a^3}{3} \left(1 - \frac{C^2}{2} - \frac{C^4}{2 \cdot 4} - \frac{C^6}{2 \cdot 4 \cdot 6} - \frac{C^8}{2 \cdot 4 \cdot 6 \cdot 8} - \dots \right).$$

A hol a alatt értjük a föld sphäroid fél nagy tengelyét vagyis az egyenlítő sugarát, c alatt pedig a délköri kerületnek központ-kivüliségét.

($c^2 = \frac{a^2 - b^2}{a^2}$ hol a a fél-nagy tengely és b a fél-kis tengely).

Ama F (felület) és K (köbtartalom) képletekben az a ismeretes (mert Bessel számítása szerint $a = 6377397$), az c értékét a felsőbb mennyiségtant segítségével 0.0817-nek találjuk, a mely értékeknek behelyettesítése után nyerjük, hogy a föld felülete:

$F = 5099512 \square$ myriameter, és a köbtartalma; $K = 1082342000$ köbmyriameter.

Miután a földsphäroid nagy és kis tengelyét ismerjük, azokból találjuk, hogy az egyenlítő kerülete $= 40068000$ meter és a délkör kerülete $= 40003423$.

Ha ezen két értéket, az egyenlítő kerülete és a délkör kerülete között összehasonlítjuk, a különbség azonnal feltűnik úgy, mint az átmérők között.

Ha bárki a föld köbtartalmának értékét (a mi $= 1082342000$ köb myriameter $= 10823420000000000000000000$ köb decimeter) megtekinti, azonnal bámulni fogja annak nagyságát, a ki csak egyszer tiszta fogalommal bír a köbdecimeterekről.

Azonban, hogy a föld nagyságáról még több fogalmunk legyen, ismerjük meg annak súlyát: ($P = K \times S$, de $S = D \times s$, s így $P = K \times D \times s$ értvén itt P alatt az általános súlyt, D alatt a tömötséget vagy sűrűséget, és s alatt a víz fajsúlyát, mit ha egységgül veszünk $P = K \times D$). A föld sűrűsége középértékben kife-

jezve 55-nek vétetvén, lesz ezen képlet szerint $P = K \times D$
 $P = 5 : 5.108234200000000000000000$; vagy :
 $P = 59528810000000000000000000$ kilogramm; vagy :
 $P = 595281000000000000000000$ métermázs, a mit, ha 100 méter-
 mázsás teherképes kocsiakra felrakhatnánk 5952881000000000000000
 ily kocsi szükségeltetnék. Ezen számok tehát elegendő fogalmat
 nyújthatnak a föld nagysága felől.

Jakab Antal.

II.

Tanári kar.

1. *Adorján Imre*, született Menaságon, Csikmegyében, febr. 24. 1827; világi rendes tanár, a IV. osztály főnöke, a terménytár őre, a csik-somlyói r. k. alap pénztárnoka. Tanította a meunységtant a II. és IV., természettant a III. és természetrajzot a IV. és V. osztályban. Hetenkinti órája 16. Tanárkodási éveinek száma 24.

2. *Glósz Miksa*, szül. Tamásfalván, Szepesmegyében, oct. 12. 1845; világi tanár, az V. osztály főnöke, a magy. orsz. földrajzi társulat tagja, a csikmegyei tanító-egyesület választm. tagja. Tanította a latinnyelvet az V. és VIII., a görögöt a VIII., és a németet a VII. osztályban. H. ó. 18. T. é. sz. 6 $\frac{1}{2}$.

3. *Imets Fülöp Jákó*, szül. Tusnádon Csikmegyében, nov. 12. 1837; erdély egyházmegyei áldozár és tiszt. főesperes, a főgymnasium és finövelde igazgatója, okleveles főgymn. rendes tanár, a gymn. könyvtár kezelője, a meteorol. m. kir. központi intézet munkatársa, a csik-somlyói r. k. iskolai pénz-alapnál felügyelő és levéltárnok, a csikmegyei rk. tanító-egyesület alelnöke, az orsz. tanár-egylet és magy. történelmi társulat tagja. Tanította az I. és II. osztályban a földrajzot és a VIII.-ban a német nyelvet. H. ó. 7. T. é. sz. 19.

4. *Jakab Antal*, szül. Kézdi-Almásou, Háromszékmegyében, jun. 8. 1852; világi okleveles gymn. tanár, a VII. osztály főnöke, a kir. m. természettudományi társulat tagja. Tanította a német nyelvet a III. és IV., a meunységtant a VI. és VII., és a természettant a VII. osztályban. H. ó. 18. T. é. 1.

5. *Lakatos Kornél*, szül. Székely-Udvarhelytt, sept. 12. 1845; szt.-fer.-rendi áldozár, tanár; Mária-társulati elnök, az I. osztály főnöke. Tanította a magyarnyelvet az I. és II., és a latint a IV. osztályban. H. ó. 16. T. é. sz. 7 $\frac{1}{2}$.

6. *Móricz Gyula*, szül. Zalatnán, Alsó-Fehérmegyében, apr. 14. 1847; világi oklv. tanár, okl. torna-tanító, az ifjúsági könyvtár őre, és az önképzőkör vezetője; a csikmegyei r. k. tanító egyesület választm. tagja. Tanította a magyarnyelvet a VI. és VII., görögöt az V., németet a VI., földrajzot a III. és történelmet a IV. osztályban; tanította a tornászatot is a gymnasium- és tanító-képezdében. II. ó. 25. T. é. sz. 8.

7. *Paál Gábor*, szül. Bethlenfalván, Udvarhelymegyében, jan. 9. 1852; világi, a term.-tanból képesített tanár, a VIII. osztály főnöke, a természettani szertár őre. Tanította a mennyiségtant az I. III. V. és VIII. és a természettant a VIII. osztályban. H. ó. 18. T. é. sz. 4.

8. *Pap András*, szül. Hatolykán, Háromszékmegyében, apr. 22. 1853; világi oklev. gymn. tanár, a VI. osztály főnöke, a csikmegyei rk. tanító-egyesület pártoló tagja. Tanította a magyarnyelvet az V., görögöt a VI., történelmet az V. VI. és a terményrajzot a VI. osztályban. H. ó. 16. T. é. sz. 1.

9. *Sántha János*, szül. Székely-Udvarhelytt, máj. 3. 1844; erdélymegyei áldozár, gymn. tanár és exhortator. Tanította a hittant az V.—VIII., magyarnyelvet a IV. és latint az I. osztályban. H. ó. 18. T. é. sz. 12.

10. *Sipos Sándor*, szül. Márkosfalván, Háromszékmegyében, ápr. 17. 1843; világi tanár. Tanította a terményrajzot az I. II. és rajzoló mértant az I. és IV. osztályban. Tanította a rajzot a képezdén és a főleemi tanodában is. H. ó. 16. T. é. sz. 8.

11. *Stemmer Olivér*, szül. Gyula-Fehérvártt, Alsófehérmegyében, máj. 13. 1858; világi szakképesített magán tanár. Tanította a magyarnyelvet és irodalmat a VIII. és németnyelvet az V. osztályban. H. ó. 6. T. é. sz. 1.

12. *Szabó István*, szül. Gyó-Alfaluban, Csikmegyében, jan. 26. 1844; erdélymegyei áldozár, gymn. tanár, az értekezletek jegyzője, finőveldei aligazgató s a gymn. kölcsönkönyvtár őre. Tanította a latinnyelvet a VI. VII. és a philos. propaedeutikát a VII. s VIII. osztályban. H. ó. 15. T. é. sz. 9.

13. *Szász Károly*, szül. Csátószegben, Csikmegyében, oct. 26. 1849; világi, okl. tanár, a II. osztály főnöke. Tanította a latinnyelvet a II., görögöt a VII., történelmet a VII. és VIII. osztályban, H. ó. 17. T. é. sz. 3 $\frac{1}{2}$.

14. *Szeles K. Anaklet*, szül. Székely-Udvarhelytt, Udvarhelymegyében jan. 28. 1839; szt-fer.-rendi áldozár, tanár, a III. osztály főnöke. Tanította a hittant az I.—IV., magyart és latint a III. osztályban.

15. *Lakatos Izra*, szül. Kézdi-Vásárhelytt, Háromszékmegyében, máj. 16. 1850; tanítóképezdei tanár; a gymnasiumban tanította hetenkinti 2 órában a műéneket.

III.

Az 1879/80. évben követett tanterv.

I. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. Hittani oktatás: a hit-, parancsok-, a malaszt-eszközöiről. Kézikönyv: Egri Nagy Kátékizmus.

Magyarnyelv, 6 óra. Szótan, egyszerű és összetett mondatrészek ismertetése; szóképzés, értelmes olvasás és elemezés; az olvasmányok tartalmi elbeszélése, versek szavalása. Kézikönyv: Szvorényi kisebb Magyarnyelvtana és Trautwein Olvosókönyv I. II. rész. H. 1 iskolai írásbeli dolgozat.

Latin, 6 óra. Fő-, mellék- és számnevek szabályos alakjai. Névmások és igék a cselekvő alakban. Mindezeknek megfelelő fordítási gyakorlatok. Kk. Schultz. I. rész.

Földrajz, 2 óra. Magyarországnak és földrajzi tenger vidékének természeti, néprajzi és politikai ismertetése. Kk. Ribáry F. tankönyve és a Lange-Cherven-féle új iskolai atlasz.

Számtan, 4 óra. Kk. Mocnik-Szász. A tizedes- és római számrendszer; a négy alapművelet egész számokkal. Előismeretek a törtekkel való műveletekhez; közönséges és tizedes törtekkel való műveletek. E két nemű törtek kölcsönös átváltoztatása. A hazai ó- és új-mértékek ismertetése.

Természetrajz, 2 óra. Állattan. Kk. Hanák: Gerinczes állatok elemeinek szemléltető leírása.

Rajzoló Geometria, 3 óra. Planimétriai elemek ; Kk. Mocnik : Mértani Nézetlattan. Geométeriai ornamentális rajzolás elemei táblarajz után előbb rajzeszközökkel, majd szabadkézzel.

Osztálytanár : L a k a t o s Kornél.

II. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. A kath. egyház szokásai és szertartásai. Kézikönyv : Egyházi szertartások magyarázata. Nogáll János. Továbbá A szentségek Egri Nagy Kátékizmus szerint.

Magyarnyelv, 5 óra. Többszörös összetett szerkezetű mondatok tárgyalása olvasmányok alapján, szókötés, szóvonzat és a helyesírásban. Kk. Szvorényi J. Mondattana. Olv. k. m. fonn II. H. 1 iskolai írásbeli dolgozat.

Latin, 6 óra. Az igetan egészen a mondattanig ; minden héten egy írásbeli gyakorlat a szabályoknak megfelelőleg magyarról latinra. Kk. mint az I. osztályban.

Földrajz, 2 óra. Európa földirata, a természeti viszonyok vezérfonala nyomán és összehasonlító módszerrel. Kk. Ribáry.

Számítan, 4 óra. A közönséges és tizedes törtek ismételése után, számolási rövidítések. A viszonyok és arányok, társasági szabály. Az egyszerű hármasszabály, kamatszámítások. Az olasz számítás mód, mértani viszonyok és arányok. Kk. Mocnik-Szász.

Természettan, 2 óra. Növénytan. Kk. Hanák : A növények lényeges részeitnek szemléltető leírása.

Rajzoló Geometria, 3 óra. Stereométeriai elemek : Kk. Mocnik : Mértani Nézetlattan. Testminták készítése. Mértani síkékitmények rajzolása táblarajz után. Síkidomok, testek és tárgyak távlati rajzolása testminták után árnyékolva.

Osztálytanár : Sz á s z Károly.

III. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. Az ó-szövetség története. Kézikönyv : Dr. Éltes Károly : Szent Történetek.

Magyarnyelv, 4 óra. A mondattan. Kk. Szvorényi : Mondattan ; Ügyiratok. Kk. Névy : Gyakorlati írásttan I. r. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

Latinnyelv, 6 óra. Az alaktan ismertetése mellett a mondatból az esettan, megfelelő latin és magyar mondatok fordításá-

val. Prózai olvasmányok Cornelius Neposból, nevezetesen : Miltiades, Pausanias, Aristides, és Cimon; a két utolsó emlézve. Írásbeli gyakorlatok megfelelő számban. Kk. Schultz-Kiss kisebb Latin nyelvtana és Gyakorlókönyve. Veress. I. : gyakorlatok könyve.

Németnyelv, 3 óra. A szótanból a névelő-, főnév-, melléknév-, számnév- és névmásnak átisméltése után a segéd-, gyenge-, erős- és rendhagyó igéknek cselekvő és szenvedő formában való ragozása a visszaható- és személytelen igékkel együtt. Kézikönyv: Ballagi K. Német nyelvtan; 2 hetenként egy írásbeli dolgozat.

Földrajz, 3 óra. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália föld-irata, különös tekintettel az ethnographiai, természeti viszonyokra és a fölfedezések történetére. A keleti félteke szárazulata összehasonlítva a nyugoti félteke szárazulatával oro-hydrographia és klimatologia tekintetéből. Térképrajzolás házi feladványul. Kk. Ribáry F. Földrajzának II. része.

Számítan, 3 óra. Kk. Mocnik-Szász. Az egyszerű hármasszabály és százalékszámítás rövid ismételése után az összetett hármasszabály s ennek alapján a kamatszámítás. Ezt követte a középhatár-időszámítás; az arányos osztás; vegyítés- és láncz-szabály.

Természettan, 3 óra. A testek általános tulajdonságai, A részes erők hatásai, a levegő, a víz, néhány nevezetesebb vegyület. A hó hőmérő olvadás és fagyás. Forrás és cseppesülés. A hő forrásai. A nehézkedés. A fény visszaverődésének és törésének törvényei, sima és gömb tükörről lencsék. Delejtesség. Villanyosság. Kk. Gregus Gyula.

Rajzoló Geometria, 3 óra. Ugyanaz mint a II. osztályban.

Osztálytanár: Szekeres Anaklet.

IV. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. Az új-szövetség története s rövid egyháztörténelem, ez utóbbi az Egri n. Káté, toldaléka szerint; előbbire kézikönyv mint a III. osztályban.

Magyar, 4 óra. Az ügyiratok folytatása és befejezése. A versmértan rövid megismertetése. Arany János „Toldy“-jának olvastatása. Megfelelő írásbeli gyakorlatok.

Latinnyelv, 5 óra. A modattan bevezetése; összetettebb mondat-szerkezet, a latin periodus gyakorlati ismertetése. Julius Caesar I. és VI-ik könyvéből 56 fejezet. Paedrusból az aesopusi darabok

fordítva, elemezve és emlézve is. H. 1 iskolai írásbeli dolgozat. Kk. Schultz-Kiss.

Németnyelv, 3 óra. Az igetan egészen és a többi hátralevő beszédrészek; a mondatban egészen. Kk. mint a III. osztályban. 2 hétben egy iskolai dolgozat.

Történelem, 3 óra. Magyarország történetéből a vegyes- és Habsburg-ház. Az egyes századok jellemzése összehasonlítva az egykoru világtörténelmi eseményekkel. Kk. mint az előbbi osztályban, II. r.

Számтан, 3 óra. Az algebra: ellentett mennyiségek, négy művelet egytagu és több tagu egész számokkal, törtekkel. A kéttaguak négyzete és köbe; a mértani haladványok, a mértani haladványok fogalma mint betűszámítási osztás folyamánya.

Természettan, 3 óra. (Ásványtan, közettan és földtan), az Ásványtanból a külső alakok ismertetéséhez a jegecrendszer, az ásványok természettani- és vegytani ismeretei; ásvány szög-mérő ismertetése és alkalmazása. Kk. Mihálka-Madaras.

Közetтан. Dr. Róth Samu Ásvány-, Közet- és Földtan cz. műve után, kézikönyv hiányában, jegyzetből bevezetés, a közetek felosztása. Tömeges közetek régibb és fiatalabb földpárkőzetek. Palás-közetek, a települési viszonyok, közetek képződése eruptív és üledékes közetek, vulkánizmus, a víz hatásai, föld-rengések.

Földtan. A földképződése, őslény nélküli Silur, Devon, Kőszén, Triás, rhäti, jura Kréta, harmadkori Képletek, Dilluvium és alluvium.

Rajzoló geometria, 3 óra. Constructiv planimetria: Kk. Mocnik: Mértani Nézetтан. A mértan alkalmazása a rajzoláshoz és mérésnél, térképek és ékitmények rajzolása.

Osztálytanár: Adorján Imre.

V. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. A kath. vallás alaptana, nevezetesen Jézus istensége és az egyház isteni tekintélyének bebizonyítása. Kk. Wappler I. rész.

Magyar nyelv, 3 óra. Olvasmányok: Arany Toldija; a leírás és elbeszélés fajaira vonatkozó jellemrajzok, életrajzok stb. prózai

művek. Egyszerű és szép irály; az írásművek szerkesztésére vonatkozó általános szabályok és széptani alapfogalmak ismertetése. Havonkint egy házi írásbeli dolgozat. Kk. Névny írásművek elmélete.

Latinnyelv, 6 óra. Ovidiusból Lib. Trist. I. Eleg. 3 Metamorph. Libr. I. II. VII. VIII. XI. Liviusból az életrajz után, Romulus és Remus, Horatiusok és Curatiusok, Tarquinius S. beveszi Gabii-t, összeesküvés Tarquinius javára. Kolmár-Sváby gyakorlatok könyvéből fordítások latinra hetenkint 1 órán, azonkívül hetenkint egy iskolai dolgozat. Kk. Ovidius ed Veress, Livius ed. Iványi.

Görög nyelv, 4 óra. A nyelv elemei. Három ejtegetés. Meléknevek. Névadások. Számnevek. Igeragozás, a „mi“ végzetű igéig. Ezeknek megfelelő fordítási gyakorlatok, szó- és mondat-elemzés. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat anyanyelvből görögre. Kk. „Elemi hellen nyelvtan“. Dr. Szamosi János I. r.

Németnyelv, 3 óra. Herder. Cid románczainak fordítása; röviden érintve e románcok keletkezésének történetét a spanyol irodalomban s német irodalomban. Herder élete, munkálkodása s szóban forgó művének széptani jellemzése. A németnyelv és mondattan ismételése. Havonkint egy írásbeli dolgozattal.

Történelem, 3 óra. Ó-kor. Róma hatalmának keletkezése és terjedése előtt virágzó népek: hinduk, chinaiak, assirok, babiloniak, médok, perzsák, phoeniciek és zsidók. Kis Ázsia népei: a phrygiaiak, trójaiak és lydok; az aegyptusiak és carthagóiak; a görögök és macedonok. A római birodalom a királyság, köztársaság és császárság (pogány) alatt. A Kr. u. IV. sz.-ban Nagy Constantin alatt a pogány császárság kereszténynyé létele. Mindezek különös tekintettel a műveltségi és társadalmi állapotokra. Kk. Somhegyi egyet. tört.

Mathematika, 4 óra. Kk. algebra Mocnik-Arenstein, mértan Mocnik-Szabóky. a) Algebra: algebrai egész- és törttekkel való négy alpművelet teljes ismételése után a hatvány és gyökmennyiségek tárgyalása. Ezeket követték az első foku egy és több ismeretlenű egyenletek feloldási módjai. b) Mértan: a planimetriából az egyenes vonalakkal határolt idomok összeillősége, hasonlósága és területeik mérése. — Ezek után a körtan a körterület méréseig.

Terményrajz, 3 óra. Az ásványtan és növénytan elemei, Mihálka szerint.

Osztálytanár: Glósz Miksa.

VI. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. Isten, teremtés, megváltás és megszentelésről szóló tan. A szentségek. Befejezés műve. Kk. Wappler II. rész.

Magyar nyelv, 3 óra. Poétikából, a tárgyi és alanyi költői műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, egyes mintául felvett remek művek aesthetikai és poetikai tárgyalása és a rokonfajok összehasonlító ismertetése, Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. Kk. Névy,

Latinnyelv. 6 óra. T. Livius hat első könyvéből válogatott részek. C. Sallustius Crisp. Catilinája és Jugurthájából azon fejezeteken kívül, melyek a darabok történetének megismerésére vonatkoznak, mindkettőből főszó a beszédekre volt fektetve; ezek némelyike emlézve, úgy Liviusból is némely fontosabb beszéd. Vergiliusból olvastatott az I. II. V. VII. Ecloga; Georgicon és Eneis I. könyve; az I. Ecloga egészen, Georgicon bevezető és befejező része, Aeneisből 100 vers emlézve. A mondattan főbb szabályai és a hangtan ismételve. Mondattani, hangtani és retorikai elemzés. Kéthetenként egy iskolai írásbeli dolgozat Kolmár-Sváby I. könyvéből, az auctorokból olvasott darabokra vonatkozó részek tüzetven ki írásbeli dolgozat tárgyául.

Görögnyelv, 4 óra. A főnevek, melléknevek, névmások és számnevek ismétlése után az *ὁ, μὲν* végzetű és rendhagyó igék megfelelő fordítási gyakorlatokkal. A mondattan főbb pontjai; olvasmány, Xenophon Memorabiláiból: Socrátés védelme vádlói ellenében. Havonkint két iskolai gyakorlat. Kk. Szamosy: Hellenyeltan. Xenophon Crestom. ed. Horváth.

Németnyelv, 3 óra. Válogatott költői és prózai művek fordítása, tekintettel a magyar nyelv tananyagára. Havonkint egy írásbeli dolgozat anyanyelvből németre. Kk. Mozárt.

Történelem, 3 óra. Középkor. A keresztény róm. császárság és a népvándorlás. (IV., V. sz.) A kelet-római birodalom (VI., VII., VIII. sz.) A frank birodalom és feudalismus (VIII., IX. sz.) A szász császárok (X. és XI. sz. eleje). A középkor általános jel-

leme, vagyis a középkort jellemző intézmények kifejlődésének időszaka (XII. XIII. sz.) A hohensaufok (XII., XIII. sz.) A császárság hanyatlása (XIII., XIV., XV. sz.) Kk. Somhegyi egyet. tört.

Mennyiségtan, 4 óra. a) Számítan. Az elsőfoku egyenletek egy ismeretlennel való átismétlése után az első foku egyenletek több ismeretlennel s a másodfokúak egy ismeretlennel. A logaritmikusok tana. Kk. Mocnik-Arenstein. b) Mértan. A lapmértanból a kör s a körre vonatkozó főbb tantételek s a kör számításai; a kerület, mentelék és a hajtalék. Lapháromszögtan. Kk. Mocnik-Szabóky.

Természetrajz, 3 óra. Állattan. Az állatok életének és szerveinek ismertetése általában. Az egyes osztályok főbb képviselőinek leírása. Különös tekintettel hazánkra s a közéletben gyakoribb állatéleti jelenségekre. F. Mihálka.

Osztálytanár Pap András.

V. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. Kath. erkölcsan. Isten, önmagunk és felebarátaink iránti kötelemeinkről. Kk. Wappler III. rész.

Magyar nyelv, 3 óra. a) Rhétorika, a prózai műfajok elmélete, tekintettel azok történeti fejlődésére, főleg a görög-, latin- és magyarirodalomban. Megfelelő olvasmányok: Kölcsey „Férjgyilkos“ felett mondott beszéde. Vajda Pétertől „Boldog új évet“; Kossuth-tól „Tengerhez magyar“, „Játékosság“; Kölcseytől „Játékszín“, „Parainesis“ és „Berzsenyi D. felett“ mondott beszéde. b) Dráma elmélete. Olvasmányul: Shakespearétől „Coriolanus“, Vörösmartytól „Áldozat“ Sophokleستől „Oedipus“ és „Elektra“, Szigligethytől „Az udvari bolond“. Havonkint egy írásbeli házi dolgozat. Kk. mint fennebb.

Latin nyelv, 5 óra. Prózaolvasmány M. Tull. Cicero Roscius és Archias melletti védbeszéde. Utóbbiból több rész emlézve. A hangtani szabályok előre bocsátása után (Szepesy szerint) költeményből olvasatott P. Virgilius, és pedig Georgikon I. könyve egészen, a prologus és epilogus memoriter. Aeneis I. könyvének folytatása és befejezése. II. és III. könyv egészen; a többiek csak rövid tartalmuk szerint ismertettek meg. Két-hetenkint egy írásbeli iskolai dolgozat. Kolmár-Sváby II. könyvéből; kiválólag Cicero beszédeire vonatkozó részek dolgoztattak fel.

Görögnyelv, 3 óra. Homér Illiás I. könyve a 611. versíg. Heroartos II. könyv 16. fejezet. Két-hétben egy írási gyakorlat az iskolában. A gyakorlatok iratásánál különös gond a nyelvtani és mondattani alakoknak helyes használatára volt fordítva.

Németnyelv, 3 óra. Irodalmi tájékozás, Goethe, Hermann u. Dorothea-já. Hetenkint egy órában írásgyakorlatok. Havankint egy írásb. dolgozat.

Történet, 3 óra. Az uj-kor egészen Napoleon bukásáig.

Mennyiségtan, 4 óra. a) Szám t a n. Másodrendű egyenletek egy és több ismeretlennel; tiszta felsőbb rendű egyenletek. Haladványok tana és ennek kapcsán a kamatos-kamatszámítás. Kk. mint a VI. osztályban. b) Mért a n. A testmértan. A gömbháromszögtanból az alakképletek előállítása és a derékszögű gömbháromszögek feloldási eseteinek tárgyalása. Kk. mint a VI. osztályban.

Természettan, 4 óra. Bevezető természettani alapfogalmak; mechanika, hangtan és fénytán. Kk. Kunzek-Abt Kisérleti természettan és Pótfüzete.

Philosophiai propædæutika, 1 óra. Pauer Tapasztalati Lélektan szerint a test és lélek egymásra hatása és ennek eredményei; a tulajdonképi lélektanból a képzetekről szóló tan egészen. (Érzetek és vágyak a VIII. osztályra maradtak fenn.)

Osztálytanár: J a k a b Antal.

VIII. OSZTÁLY.

Hittan, 2 óra. A kath. egyház története. Kk. Wappler.

Maganyelv és irodalom, 3 óra. A magyar nyelv fejlődési története, különösen kitüntetve a nyelvújítási mozgalmakat előnyeivel és hiányaival. Irodalmunk korszakok szerinti áttekintése, a nevezetesebb alakok, művek, irányok tüzetes méltatásával. Havankint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv a Szvorényi-féle vázlatos irodalom történet.

Latinnyelv, 5 óra. Horatiusból 9 óda, 5 epode, 6 satyra, 5 epistola. Tacitusból Histor. 1. IV. Annalium lib. I. Kolmár-Sváby gyakorló könyvéből Sempr. Gracchus cz. olvasmány. Írásgyakorlatok hetenkint egy, írásb. dolgozatok 2 hetenkint egy órában. Kk. Horatius ed Müller; Tacitus ed. Halus.

Görögnyelv, 4 óra. Homer Odyseájából az V és VI. könyv.

Plató életrajza után ennek Critonja. Írásbeli dolgozatok havankint kétszer. Kk. Homer ed. Dindorf, Platon ed. Szamosi.

Németnyelv, 3 óra. Goethe életének és irodalmi állásának ismertetése után egészen átvétetett ennek „Iphigenie auf Tauris” cz. drámája, több helyett említetve. Fordítási dolgozatok minden hóban, magyarból németre történtek minden tanuló részére külön szövegből.

Történelem, 3 óra. Magyarország története 1848 ig. Kk. Horváth-Vaszary.

Mathemathika, 3 óra. Kk. algebra Mocnik-Arenstein, mértan Mocnik-Szabóky. a) Algebra: A kapcsolástan elemei röviden. és a Newton-féle binomial. b) Mértan: A gömbháromszögtan alkalmazása a csillagászatra. Az elemző mértanból az egyeneseknek egymáshoz és az egyenesnek a körhöz való kölcsönös viszonya; ezenfelül a kúpszeletek egyenleteinek előállítás és ezek taglalása.

Természettan, 4 óra. Kk. Kunzek-Abt Kisérl. Természettan a Pótfűzésével együtt. A delejesség és villanyosságrol; ezt követte a hőtan és a tavaszi napokban a fénytán.

Philosophiai propaedeutika, 3 óra. Formalis és materialis gondolkodástan. A következtetéseknel írásbeli kísérellettel összekapcsolva. Tankönyv: Pauer Gondolkodástan.

Osztálytanár: P a á l G á b o r.

Testgyakorlat. Mint kötelezett tantárgy taníttatott a nyári időszak alatt heti 4 órában. Gyakoroltattak növendékeink: a szabad-, rend- és csapatgyakorlatokban. Eszközökön és eszközökkel való gyakorlatok nem tétettek, mert a tornászatra kijelölt helyiség egyenetlen, ingoványos s a rajta levő eszközök merőben hasznavehetetlenek. Ugyanezen meggyőződésre jutott a csiksomlyói r. k. iskolák pénzalapját kezelő püspöki nagybizottmány által kiküldött és szakértőkből álló bizottság is. Reméljük azonban, hogy ezen bizottság ajánlata folytán jövő tanévre nemcsak nyári, hanem fedett torna-helyiség fog felállíttatni az ujonnan kijelölt helyen s így a tornászat a hideg téli időszak kivételével az egész tanévben gyakorolható leendő. Jelen tanévben szereztetett egy csinos dob a rend- és csapatgyakorlatok könnyebb keresztülvitelére.

Mellék tárgyak.

Ének — *Zene*. 2 óra. Az egész gymnasiumban együttesen. Egyházi ének. Világi darabok négyes-vegyes hangra Zsaskovszky-féle munkák, Bartalus-Gyertyánni „Négyes dalok zsebkönyve“ nyomán. Elméleti oktatás a zenére nézve az egész gymnasiumban.

IV.

Írásbeli magyar feladványok.

V. osztály. 1. Amerikába utazó barátomhoz (bizalmi levél). 2. A magy. k. vasut igazgatóságához (kérelem). 3. A ki másnak vermet és maga esik bele (fejtegetés). 4. Gondolatok a tanév kezdetén (monolog). 5. A tudomány a legbiztosabb vagyon. 6. A tavasz és kellemei (leírás). 7. A Hunyadiak (korrajz). 8. Az ifjúkor kellemes (két tagu körm.); a megelégedés boldogít (háromtagu körmondatt). 9. A béke üdvös. Előadó tanár: Pap András.

VI. osztály. 1. A természet ősszel (leírás). 2. Kántor művészet. (Költői elbeszélés a tanító-képezde ifjuságának ünnepélyéről.) 3. Kisfaludy Sándor és Kölcsey „Dobozí“-jának összehasonlítása felfogás és kidolgozás tekintetében. 4. Garay „Hont“-jának széptani és költészettani elemzése. 5. Ballada és románcz lényege és összehasonlítása. 6. „Das Kirchlein am Berge“ Seidl után magyarra fordítva. 7. „Karácson éj“ és „Fekete eb“ regék összehasonlítása. 8. Óda és dal mibenléte és különbözése. 9. Regény és dráma hasonlósága és különbözése.

VII. osztály. 1. Syllogismusok szerkesztése. 2. Napolcon buzditó beszéde vitézeihez az ulmi ütközet alkalmával. 3. Kölcsey „férgyilkos mellett mondott védbeszéd“-nek szónoklattani felosztása és méltatása. (Előadás után.) 4. Emlékbeszéd egy elhunyt pályatárs felett. 5. Coriolanus jelleme. (Előadás után.) 6. Vörösmarty „Áldozatá“-ban a női jellem feltüntetése. (Előadás után.) 7. A görög dráma-költészet mibenléte, különös tekintettel Sophoklesre. 8. Göthe „Hermann und Dorothea“-ból Dorothea jellemzése. 9. Shakespeare és Vörösmarty, első mint a férfi, utóbbi, mint a női jellemek kiváló mestere. Előadó tanár: Móricz Gyula.

VIII. osztály. Őseink műveltségi állapota a hunok s vezérek korában. A XV. sz. költészetéről általában. Fejlést mutat-e a XVI. sz. költészete az előbbi századéval szemben? — Milyen volt a XVII. sz. lyrája? Mit köszönhetünk a francia és népies iskolának? — Nyelvészeti mozgalmak a XVIII. században. — Dráma-irodalmunk Vörösmarty előtt. — Szabad dolgozat. — A nyelvújítás rövid áttekintése s hibáinak feltüntetése (érettségi dolgozat.)

Előadó tanár: Stemmer Olivér.

V.

Az ifjúság névsora és érdemsorozata.

I. osztály.

		Csiszér József,	törv., olégs.
		Darvas Gergely;	jó, olégs.
Ádám Ferencz,	jó, jó.	Darvas Lázár,	jó, jó.
András György,	dics., J.	Dájbukát Gerő.	jó, elégt.
András József,	dics., J.	Domokos Gyula,	jó, elégt.
Antal Ferencz,	jó, jó.	Endes Antal,	dics., J.
Avéd Márton,	jó, jó.	Feketo Béla,	jó, olégs.
Balázs András,	jó, jó.	Gábosi Ferencz,	törv., elégt.
Balló Lajos,	jó, jó.	Gál Sándor,	jó, olégs.
Balló Lázár,	jó, jó.	Gyöngyösi Gábor,	km.
Bartalis Ágoston,	dics., J.	Imro József,	törv., olégs.
Beko Ágoston, ism.	jó, jó.	Jakab Ferencz,	törv. olégs.
Beko Beniam,	jó, jó.	Kis András,	dics., K.
Benedek Manó.	jó, jó.	Kocsag Lajos,	km.
Bocskor Antal,	jó, J.	Kozma István, öszt. fut.	jó, jó.
Bodó Dávid,	jó, jó.	Lázár Imro,	jó, elégt.
Both Ferencz, fut.	jó, jó.	Lőrincz Ignác, ism.	jó, olégs.
Budai János,	jó, jó.	Márton Ferencz,	törv. olégt.
Csató Alajos,	jó, olégs.	Németh Gyula, fut.	jó, jó.
Csató Béla,	jó, olégs.	Orbán Gáspár, ism.	jó, olégs.
Csató János,	jó, olégs.	Péterfy Lajos, ism.	jó, jó.
Csató Mihály,	jó, olégs.	Ráduly Beniam, ism.	törv., jó.
Csedő Béla,	törv., elégt.	Sántha Albert,	dics., J.
Csedő Dávid,	törv., elégt.	Sántha István,	dics., K.

Szabó Antal,	jó, jó.	Lábud János,	km.
Száva István,	törv., jó.	Lacz Sándor,	törv., elégt.
Szilágyi Zsigmond, fnt.	jó. elégs.	Léhnér Kristóf,	jó, elégs.
Tamás József, ism.	jó, elégs.	Léstyán Lajos, alp. fnt.	dics., jó.
Tompos Pál,	törv., elégt.	Merza János,	dics. K
Veress Sándor,	jó, jó.	Orbán János, ism.	törv., elégs.
Veress Zsigmond,	jó, J.	Péter János, fnt.	jó, jó.
Vitos Gergely, ism.	jó, jó.	Részeg Lajos,	jó, jó.
Zakariás Izsák,	jó, elégt.	Ru zuly Domokos,	jó, J.
		Sárosy Balázs,	jó, jó.

Összesen: 55.

II. Osztály.

Ambrus Bálint, ism.	jó, elégt.		
Antal András, alp. fnt.	dics. K.		
Balog Ágoston,	törv., elégt.		
Bartalis Simon,	jó, elégt.		
Bartha András,	törv., elégt.		
Bocskor Bálint, ism.	törv. elégs.		
Bocskor Gergely, fnt.	jó, J.		
Bocskor Károly, fnt.	jó, J.		
Császár Béla, alp. fnt.	dics., K.		
Deák György,	km.		
Fazakas János,	jó, jó.		
Fejér Gerő,	jó, jó.		
Fodor Pál,	jó, elégs.		
Gábosi Bénéám.	km.		
Gergely András,	jó, J.		
György Domokos, ism.	jó, elégt.		
Hajnód József,	jó, jó.		
Horváth József,	jó, jó.		
Jakab Dénes,	dics., K.		
Jakab Gyula, ism.	mt.		
Jakab János,	törv., elégt.		
Kórodi Pál,	jó, elégs.		
Kolumbán Ágoston,	jó, J.		

Solnay Kornél, fnt. gkath. *)	jó, J.
Szabó János,	törv., elégs.
Szabó József,	jó, elégt.
Szvboda József,	törv., elégt.
Tamás Béla,	törv., elégt.
Tódor István,	km.

Összesen: 39.

III. Osztály.

Bakó Antal,	jó. elégs.
Barcsai József,	jó, elégs.
Bartha Gergely, alp. fnt.	péld. J.
Bocskor Oszkár, alp. fnt.	dics., K.
Boltresz István,	jó, jó.
Böjte József,	dics., J.
Csiszér Imre	jó, elégs.
Ferenczy Dénes, alp. fnt.	jó, jó.
Gőzsi Ferencs,	jó, elégs.
Jakab Bénéám,	törv., elégs.
Kéncse Károly,	jó, jó.
Kerecsy Lajos,	jó, jó.
Kovács János, alp. fnt.	jó, jó.
Köllő István,	jó, jó.
Novák Albert,	jó, jó.
Olti Mózes.	jó, elégs.
Péter Imre,	km.

*) Egy-kettőt kivéve, az egész ifjuság ró m. kath. vallásu lévén, ezen minő ny a névsorban, mint önként értendő, nincs kitéve.

Rancz Ignác,	km.	Demény Géza.	jó, jó
Simonfy János, fnt.	jó, elégs.	Dénes Ignác, átment Kolosvárra.	
Spányik Sándor, fnt.	törv., elégt.	Elek István,	jó, jó.
Szabó Lajos,	jó, jó.	Gyergyai József, ism.	jó, K.
Székely Károly, alp. fnt.,	jó, jó.	Hidegh István, alp. fnt.	dics. K.
Szopos Ferencz,	km.	Jakab Lajos,	jó, elégs.
Tamás Gergely,	jó, elégs.	Kádár József, átment Kolosvárra.	
Zakariás Lukács,	jó, elégt.	Korody Péter, alp. fnt.	jó, J.

Összesen: 25.

IV. osztály.

Albert Károly, fnt.	jó, jó.	Puskás Kálmán,	mt.
Bakó Kálmán,	jó, elégs.	Salamon Árpád,	törv. elégs.
Balázs Lajos,	jó, elégs.	Schobert Ferencz,	törv., elégs.
Benedek József,	törv., jó.	Szabó József, alp. fnt.	jó, K.
Csedő Tamás, alp. fnt.	jó, jó.	Szász György,	törv., elégt.
Fülöp András,	jó, jó.	Veress Menyhért, alp. fnt.	dics. J.
György János, alp. fnt.	jó, jó.		
Kovács Ignác,	jó, jó.		
Márkovics József,	jó, jó.		
Márton Gergely, alp. fnt.	jó, jó		
Okos Lajos, fnt.	jó, elégs.		
Sólyom Géza, alp. fnt.	jó, J.		
Sólyom Mihály, ism. fnt.	jó, elégs.		
Szász Károly,	dics. J.		
Szász Lajos, alp. fnt.	jó, J.		
Száva Pál,	jó, J.		

Összesen: 24.

VI. osztály.

Albert Ferencz, alp. fnt.	jó, jó.
Balázs András, alp. fnt.	dics. J.
Baló Zoltán,	jó, elégs.
Bálinth Lajos, alp. fnt.	jó, elégs.
Bodó Sándor, alp. fnt.	jó, jó.
Boltresz Antal, mt.	meghalt.
Dóczy András,	dics. J.
Ferenczy János,	jó, jó.
Gál Elek, alp. fnt.	péld. J.
Hamar Károly,	jó, elégs.
Imets Péter, alp. fnt.	jó, jó.
Leveles János,	jó, jó.
Pongrácz Lajos, alp. fnt.	meghalt.
Potoczky Gyula,	mt.
Sántha András, alp. fnt.	jó, jó.

Összesen: 15.

V. osztály.

Balog Lajos,	törv., elégt.
Balló Gábor,	törv., elégt.
Bálinth János,	jó, jó.
Benedek Ignác, alp. fnt.	jó, jó.
Boér Gyula, gkath.	törv., elégt.
Csató János, alp. fnt.	jó, jó.

VII. osztály.

Becze Ferencz,	dics., jó.
Bidiga István, alp. fnt.	jó, jó.
Bocskor István,	jó, J.
Bodó Adám, alp. fnt.	jó, J.
Fejér Kálmán, ism. fnt.	jó, jó.
Ferenczy Márton, alp. fnt.	jó jó.
Máthé Antal, fnt. alp.	km.
Nagy Domokos, fut.	jó, elégs.
Szabó József, alp. fnt.	jó, jó.
Tompos Mátyás, alp. fnt.	jó, jó.

Összesen : 10.

VIII. osztály.

Csiki Károly, alp. fnt.	jó, jó*)
Imre Gergely, alp. fnt.	jó, J.
Kovács Árpád, alp. fnt.	törv. elégs.
Longhi István, fut.	törv. elégs.
Pukás Ferencz, alp. fnt.	jó, J.
Széplaki Ödön,	km.
Thúry László,	jó, K.
Voross Alajos, alp. fnt.	jó, elégs.

Összesen : 8.

Rövidítések értelmezése :

K. = Kitűnő.

J. = Jeles.

elégs. = elégséges.

elégt. = elégtelen.

ism. = ismétlőd.

dics. — dicséretes.

jó = jó.

törv. = törvényszerű.

k. törv. = kevésbé törvényszerű.

g. kath. = görög kath.

alp. = alapítványos.

özt. = ösztöndíjas.

fnt. = főveldelei tanuló.

v. n. n. = vizsgálat nélkül maradt.

km. = kimaradt.

mt. = magán tanuló.

VI.**Tanügyi adatok.****A) A tanév kezdete és folyamata.**

Az ifjúság beiratása sept. első napjairól azon okból haladt át 4. és 5.-ére, — miről az érdeklettek a maga idejében lettek értesítve, — hogy a székely művelődési egyesület is Csik-Szerdában sept. első napjaiban tartván évi közgyűlését, abban az intézet tanárai is alkalmason részt vehessenek.

*) Az itteni érdemjegyek „per annum“ szólanak; egyébiránt v. ö. a VII. 5. rovattal.

Sept. 4. és 5-én a tanuló itjuság nagyrészt beiratkozott; miközben a tanárikar is állomásán megjelen.

Ennek személyzetében a szünet alatt a következő változások történtek:

Lakatos Izra volt gymn. tanár a helybeli tanító-képezdehhez neveztetvén ki; Fekete Márton gymn. tanári állomásától végkielégítéssel felmentetvén; Király Lajos gymn. tanár pedig hasonló minőségben a sz.-udvarhelyi gymnasiumhoz helyeztetvén át: megürült tanári állomásaikra Jakab Antal a mennyiség- és természettanból; Pap András a történelem- és földrajzból vizsgázott okleveles és Móricz Gyula sz.-udvarhelyi tanár neveztetett ki; Lakatos Izrának meghagyatván, hogy az ének-tanítást a gymnasiumban ezután is teljesítse; (1879. aug. 24. 2689. p. sz.) egyszerűsített megbízott Móricz Gyula mint okleveles tornatanár a gymn. torna-tanítással (1879. aug. 24. 2714. p. sz.)

Ezen tanártestület gymn. rendes működésének képét leginkább az általa megtartott rendes, rendkívüli és módszertan. értekezletek tüntetik fel. Tartatott 8 rendes értekező.

A sept. 6-án tartott vagyis megnyitó értekező főlemelhető eredményei: Igazgató-tanár megnyitójában jellette a jelen tanügyi viszonyokat s hangsúlyozta az összes iskolai rendnek s óhajtott tanulmányi sikernek legelső feltételeit; a testület bizalma- és támogatására számítva, bemutatja annak az új tagtársakat s az új tanév munkáira egészséget s az öntudat legszebb jutalmát kívánja.

A közoktatási m. kir. ministerium által 1879. jul. 3. 17630. szám alatt kibocsátott gymnasiumi tanítástervet gymnasiumunknál az értekező azon módosításokkal fogadtatotta a lefolyt tanévben, miszerint a IV.—VIII. osztályokba tervezett egy hittani órához még egy-egy óra felvétetett; még pedig a IV. osztályba a német, az V. és VI-ikba a görög, a VII-be a latin nyelvre és a VIII-ban a természettanra tantervileg előírt órák közül.

A VII. osztályba előírt természettan 5 órából pedig egy a lélektan megkezdésére fordított (1879. aug. 18. 2665. p. sz.)

Glósz tanár indítványára a testület beléegyezik, hogy Stemmer Olivér tanárjelölt a csik-somlyói gymnasiumnál néhány órát vállaljon; ki is az értekező színén készséggel elvállalja a VIII. osztályban a magyar irodalom és az V. osztályban a német nyelv előadását. Püspök Urunk öccsége által is Stemmer Olivérnek

mint önként vállalkozónak, megengedettett, hogy hetenként a gymnasiumban néhány órát tanítson, (1879. szept. 24. 3079. p. sz.) Ezt a nemes törekvésű ifju tanár ur heti 6 órában hivatottsággal buzgón és sikerrel teljesítette is; miért a tanár-testület részéről is, melynek feladatát kész hozzájárulása által megkönnyítette, elismerést érdemel.

Ezután (szept. 9.) a testület az előadásokat rendesen megkezdetnek s minden hézagosság nélkül folytatja. Időközben szept. 10. és 13. javító és pótvizsgálatok tartatnak.

Az okt. 18. rendes értekezleten folyó ügyek intéztetnek el; a szállás-vizsgálat eredménye beterjesztetik; Móricz Gyula statusgyűlési képviselőnek választatik s részére utazási költség szavaztatik meg; végre a tanári testület elhatározza azt is, hogy Rettegi Ferenczet, ki harmadizben kérte itten a pótérettségre való bocsátatást, több fontos ok miatt többé kihallgatni nem hajlandó.

A decemb. 17-iki értekezlet a folyó ügyek nevezetesen az első évharmad eredményeinek számbavétele helyesléssel tudomásul veszi Imets igazgató és Móricz Gyula statusgyűlési képviselőnek eljárásukról írásban beterjesztett jelentéseket, nevezetteknek a statusgyűlésen kifejtett tevékenységökért, melylyel a testület és intézetek érdekeit védelmezni törekedtek, köszönetet és bizalmat szavaz s a jelentést levéltárba helyezteti. (L. ezt 1878. 85. lvi tri sz. a.)

A február 18-iki rendes értekezlet a folyó ügyek letárgyalásán kívül különösen az óramulasztásokra nézve intézkedik; s Imets F. Jákó igazgatónak tiszteletbeli főesperessé lett kitüntetése alkalmából a Főpásztor ur ő exciájának e magas figyelméért maga részéről is köszönetet nyilvánít.

A márcz. 17-iki értekezlet a folyó ügyeken kívül az ifjusági könyvtár átadására s az iskolai szolgál állására, valamint a tornahelyiség áthelyezésére nézve tesz javaslatokat.

A május 11-iki a folyó ügyeken kívül a kölcsön-könyvtár megvizsgálását intézi el s egyebek közt határozza, hogy ez idén majálist nem fog adni. Végre a tanév befejezése alkalmából tartott értekezletek részint az ifjuság osztályozása- és jutalmazásával, részint a jövő tanévre vonatkozó előirányzatok- és javaslatokkal foglalkoznak.

A tanév folytán 4 rendkívüli értekezletet tartottunk, me-

lyek elsején (szept. 17.) miután fensőbbleg némi tantervi módosítások tétettek: az órarend újból szerkesztetik. Egyuttal az ifjusági könyvtár átadására bizottság küldetik ki. A decemb. 6-ki rendkívüli értekezlet az externus ifjuság elszállásolási szabályzatához még a következő határozatokat hozza: a) Szállásügyi dolgokban az iskolai törvény 43. §. értelmében a testület önállóan jár el; b) szállás-vizsgáló bizottságot esetenként a maga kebeléből minden más intézettől és a közigazgatástól függetlenül küldend ki; különben az állandó szállás-felügyelet felsőbb rendelet értelmében az osztálytanárokat illetvén; c) tanév végével a testület a szállásokat revideálja, és a melyek ellen kifogása van, az olyanokra gymnasistákat elhelyezni jövőre nem leszen szabad. — A január 29-ki rendkívüli tanári értekezlet közbejött fegyelmi esetekben intézkedik. Végre a mártius 3-ki némi fegyelmi és kebeli ügyek elintézése után a hospitációra nézve hoz figyelemre méltó határozatokat.

Tanártestületünk szept. 13., decz. 20. és martius 20-án hiven megtartotta az évharmadokra vonatkozó módszertani értekezleteket nemcsak a tananyagnak, mint egy gépies összeillesztése tekintetében, hanem tekintettel annak minél czélszerűbbnek tapasztalt tanmódszeri kezelésére is. Értekezleti ily tartalmu jegyzőkönyveinket Püspök Ur ő exciája jóváhagyó tudomásul venni méltóztatott.

Ezen kívül tanártestületünk gymnas. érdemleges működését érintette azon körülmény, miszerint már 1874-ben VIII osztályu teljes gymnasiummá fokozódott intézetünknek érettségi vizsgálati joga és nyilvánossági érdeke megkívánván, az intézet több tanárai a tanárvizsgálat letételére felszólítottak (1879. aug. 30. 2689. p. sz.) Ez intézkedés következtében január első felében három, május 2. felében és júnus elején négy tagtársunk van tanárvizsgálati ügyben több kevesebb tartamig távol; mialatt a testület honn maradt tagjai, ha gyakran a teendők nem csekély torlódásával is, collegialis szívesseggel teljesíték a helyettesítési teendőket.

Mi a tanári kar tagjainak egyéb tekintetekben való tevékenységét illeti, a következőket említhetni föl: Az iskolai pénzalap kezelése dolgában Adorján Imrének mint pénztárnoknak és Imets Jákónak mint levéltárnoknak és kezelőségi tagnak a lefolyt évben kiválólag kijutott a kötelességszerű buz-

golkodásból. — Imets igazgató tagja volt a székely közmívelődési egyeslet csik-szeredai nagygyűlését rendező bizottságnak; magának az egyesletnek pedig: Adorján Imre, Imets F. Jákó, Lakatos Izra, Papp András és Szász Károly rendes, Imets pedig egyszersmind a csikmegyei egyesleti választmányának is tagja.

Imets és Adorján tagjai ns. Csikmegye törvényhatósági gyűlésének és az állandó választmányának, melyeknek gyűlései hasonlólag részükre is teendőkkel és megbízatásokkal jártak. — Imets mint alelnök, Lakatos I. mint pénztárnok, Glósz és Móricz mint választmányi tagok élénk részt vettek a csikszéki kath. tanító-egyesület gyűléseiben; a világi paptanárok hasonló buzgósággal megszoktak jelenni a felcsik-espereskerületi koronagyűléseken.

Imets F. Jákó igazgató Szabó István és Lakatos I. tanárok hozzájárulása mellett a lefolyt tanévben is vezette a helybeli meteorol. állomás megszorító, mindennap hely- és időhöz kötő teendőit, az időjárás és növény-életteni észleleteket; az előbbieket már 9 év óta végezi. — A testület tagjai közül többen irodalmi munkálkodás jeleit is adják; így Szabó István több közleményt küldött a „Közművelődés“, „Religio“ és „Magy. Sion“ czimű folyóiratokba; Jakab Antal kidolgozta ezen Értesítő vezérértekezését (I. elő!); Imets történelmi felolvasása megjelent a Székely-egyeslet múlt évi Évkönyvében; a sz.-Mihály-napkor felolvasott munkát egy nagyobb műnek képezi előmutatványát. Végre Móricz Gyula irodalmi és társadalmi működése részletesebben következő: A „Katalin“ ünnepélyen felolvasott a „Barátságáról“. (Megjelent a „Közművelődés“ ez évi folyamában.) Az „önképzőkör“-ben; „Az érzelem és átszellemülés költészetről“. (Megjelent ugyanott.) „Garay Kont'-jának széptani értelmezése“-ről; továbbá: „A régi Görögország összehasonlítása a mai (európai) Britanniával terület, vízszintes tagosultság, fekvés s ezzel összefüggőleg a világban való helyzet előnyössége tekintetében.“ Ezekon kívül társadalmi közleményeket küldött a „Kelet“-be.

B) Vallás-erkölcsi állapot, ünnepek, kegyeleti tények.

Mindenekelőtt megjegyeztetik, hogy a vallás-erkölcsi nevelés fontos tárgyában a mi intézeti viszonyainkhoz bővebben alkalma-

zott és fensőbbleg előirt házi szabályzattal birunk, mely annak idején a gymnasiumot érdeklő hatóságoknak is megküldött. Miután az ifjuság teljesen felgyült: ezen gymnas. törvények az egész tanár-testület jelenlétében az ifjuság előtt felolvastatának s helylyel-közzel igazgató által megfelelő észrevételekkel és utasításokkal kísértetének.

Ezen törvények keretében és vallásos szellemében a csik-somlyói gymn. ifjuság erkölcsi magatartása a lefolyt tanévben egészen jó, sőt általán tekintettel az ellenható tényezőkre és csábító alkalmakra, minők mostani világ sehol-sehol sem hiányzanak, dicséretes volt. Ami csekélyebb nyomatéku kivétel előfordult, az nem von le azon önmegnyugtatóból, hogy intézetünk ifjusága távol a kor társadalmi finomabb fogásai-, de egyzsersmint romlottságaitól is, még testileg és lelkileg meglehetősen ép és romlatlan. Vajha a valláserkölcsei önértzet benne mindinkább ébredjen és gyarapodjék!

Egyébiránt a tanév folytán nyilvánult valláserkölcsei és áhítatos említhetőbb tények mintegy krónikaszerű sora következő:

Mínhogy „minden jó adomány és tökéletes ajándék onnan felülről, a világosság Atyjától származik“ (St. Jacobi ap. I. 17): mindjárt az évfolyam megkezdése előtt

szept. 8-án mint különben is bucsus Mária-ünnepen szép áhítatoskodó közönség jelenlétében a tanuló ifjussággal épületes hatás mellett tartaték meg az ünnepélyes „Veni Sancte“.

Az ifjuság minden nap, kivéven a kivált Csikban zordonabb téli napokat, (V. ö. I. decz. 31.) $\frac{1}{2}$ 8 órákor eljárt a templomba; vásár- és ünnepnapokon rendes exhortatiókat hallgatott s aztán jelent meg a vásárnapokon 9 órákor külön, 10 órákor a hívőkkel közös misén és délelti isteni szolgálaton; Lakatos Izra, mint ének tanár, vásárnaponkint szépen sikerült és épületes hatásu négyes karokkal vezette isteni tisztelet énekét az ifjusságnak; mely résztvett éven át a rendszerinti egyéb áhítatossági gyakorlatokban is.

Szept. 14. Szűz Mária sz. Neve ünnepén a tanuló ifjuság áhítatosan meggyónik és épületes buzgósággal az Ur asztalához járul.

Szept. 29. mint a Szt. Mihályról nevezett csik-somlyói róm. kath. finővelde védszentje ünnepén convictusi ünnepély tartatik; melynek programja következő: 9 órákor ünne-

pélyes isteni tisztelet, ezután az intézeti tanteremben: 1. Nemzeti himnus, Kölcséytől; előadja a gymnasiumi énekkar; 2. Alkalmi beszéd, Imre Gergely VIII. oszt. tanulótól; 3. Szavaltat Bodó Ádám VII. oszt. tanulótól; 4. „Lukács Mihály nevelde alapító élete“, Imets F. Jákó, finöveldei igazgatótól; 5. Induló, énekli a gymnasiumi énekkar; 6. Ima, „Éji szállás Granadában“ című dalműből, énekli az ifjusági énekkar.

Ez ünnepélyt többek közt mlt. Mikó Mihály főispán és világi gondnok ur is személyes megjelenésével szerencsétlété, kire nézve, valamint kegyelmes Főpásztorunk Fogarasy Mihály ur ö excajára nézve ezen alkalom kiváló kegyeletnek napja, melyre az ünnepély részleteiben is tiszteletteljes vonatkozások történtek.

Oct. 4. Ő császári és apost. királyi Felsege magas név ünnepé alkalmából tanintézetünk is ünnepelt; igazgató az ifjuság előtt alkalmi exhortatótkot tartott és a hálaadó isteni-tiszteleten annak élén a tanár-testület is jelen volt.

Novemb. 25. Szűz Sz. Katalin vértanu, mint a csik-somlyói r. k. főgymnasium védszentje ünnepén a testület határozata és hozzájárulása következtében szokásos akadémiái ünnepély tartatott, melynek sorrendje következő: 1. Hymnus, Erkel Ferencztől; énekli az ifjusági vegyes-kar; 2. Katalin legendáról, felolvas Stemmer Olivér tanár; 3. Fülemlile, Arany J.-tól; szavalja Széplaki Ödön VIII. oszt. tanuló; 4. „Nem törődve semmi gondnal“, Mazur, Zs. F.-tól; énekli a tanodai férfi kar; 5. Felolvasás, Móricz Gyula tanártól; 6. Zizim, irta Zalár; szavalja Puskás Ferencz VIII. oszt. tanuló; 7. Induló, énekli az ifjuság.

Az ünnepélyen diszes és választékos közönség vett részt.

Decz. 8. A Bold. Szűz szeplőtelen fogantatása hitcikkelye kihirdetésének 25 éves évfordulója alkalmából Főpásztorunk Ő Exciája elrendelni kegyeskedvén a dicsően kormányzó XIII. Leo pápa ő szentsége által engedélyezett búcsut (nov. 17. 3597. p. sz.) igazgató-tanár ezt az ifjusággal megelőzőleg közölte; ma d. e. és d. u. hozzá megfelelő exhortatótkot intézett; a búcsuval összekötött gyónás és áldozás pedig — hogy az áhitatoskodó közönség az ünnepen ne akadályoztassék, — az ifjusággal a szeplőtelen fogantatás ünnepe nyolczada alatti vasárnapon épületesen ment végbe.

1880. jan. 4. A kegyes főpásztor újévi üdvözlötünkre

válaszolja: „Legyen mindig támaszunk a kölcsönös szeretet, utunk az igazság, célunk az Ur Jézus-Krisztus, hogy kiki elmondhassa közülünk élete alkonyán, miszerint pályáját jól futotta meg.“ (10. p. sz.)

Márcz. 20—22. Az ifjuság a husvéti szt. gyakorlatokat élén a tanártestület minden tagjával példás áhitatossággal végezte, melynek alkalmából a főpásztor elismeréssel vesz tudomást a tanári kar azon buzgóságáról, melynél fogva a husvéti szt. gyónást és áldozást, a valódi keresztény nevelőhöz illően az ifjuság élén példányszerűleg végezte. apr. 9. 1179. p. sz.)

Ápril 13.—jun. 13. Az itt keddi búcsukkal összekötött sz. Antali áhitatosságokban akként vett gymnasiumunk részt, hogy a kedd-dcelelőtti előadások 7—10-óráig tartattak meg, a délutáni tanidő pedig a szeredán délutáni órarenddel cseréltetett föl.

Május 15—16. Pünkösdi búcsúinknak, melyekben szintén élénk részt szokott venni a tanuló ifjuság, az időjárás az idén kevésbé kedvezett; emiatt a pünkösdi-szombati ünnepélyes nagy körmenet elmaradt; vasárnap azonban az ily kikerülés a kis-somlyói szent-hegyre Imets Jákó t. főesperes vezetése alatt rendesen megtörtént. Kath. népünk búcsujárói közül egy lélek sem látszott hiányzani — csak épen a kegyes főpásztor, kit eziránti szándéka kivételében komoly rosszullét akadályozza meg.

Végre jul. 2-án a több részletekből álló zárünnepély után szokott fénynyel ültük meg Sarlós-Boldogasszony napját, ez ünnepben a gymn. ifjuság szokott lenni a főtényező az itten fennálló Sz.-Mária-társulatba való felavattatás (ascensio) által. Az idén mls Erános Jeremiás kanonok és felcsik-kerületi főesperes ur 24 jó tanuló ifjut avatott fel a Boldogságos Szüz különös tiszteletére, kiket Baló Zoltán, VI. oszt. ajánlott be ő méltóságának; fölöttök pedig Imets Péter ugyan VI. oszt. tanuló tartott a népre is épületes egyházi szónoklatot.

C) Alapítványok, ösztöndíjak.

A Szt-Mihály főangyalról nevezett csik-somlyói finőveldeben volt a lefolyt tanévben 34 nyilvános alapítványi ösztöndíj, részint egyes fundatorok nevére szólók, részint az erd. kath. status ugynevezett közalapítványai. Ezek ugyanannyi növendék ellátása fejében 95—95 frtosok voltak: Volt még 5 alapítványi, és 1 püspök

Fogarasy-féle magán ösztöndíjas tanuló a nevelő-intézetben. Továbbá szintén teljes ellátásban részesült a finöveldeben 12 fizetéses és 3 servitor növendék, kik közül az egyik a helybeli tanító-képezde tagja volt.

D. Szállás viszonyok és egészség-ügy.

Azon ifjuság, mely a finöveldebe be nem juthatott, magán, falusi, többé kevésbé alkalmatlan szállásokon van elhelyezve. Tanintézeteink ezen még egyedüli, de komoly baján a volt praetoriális épület e célra alkalmazása által lehetne s elvégre valahára talán kellene is segíteni.

A finöveldekbe úgy az alapítványos ifiak mint a jelentkező fizetéses növendékek csak azon esetben fogadtathatván be, ha az intézeti orvos őket teljesen egészségeseknek fogja találni (1879. aug. 8. $\frac{1026}{a 462}$): Sept. 7. Mise után valamennyi tanuló az intézeti orvos által megvizsgáltatván egészségeseknek találtatnak egy pár kivételével, kiken az idült szembetegség egyébiránt már nem ragályos utójelei még észlelhetők valának.

Sept. 22-én az intézeti orvos újból megvizsgálja a tanuló ifjuságot szembetegség tekintetéből, mely eljárását évfolytán is meghatározott napokon kiváló pontossággal teljesítette Körmeny Lajos járás orvos ur; illetén szorgalommal látogatta az év folytán megbetegült tanulókat nemcsak a finöveldeben, hanem a szállásokon is. A helyiségek tisztán tartására és fertőtlenítésére kitartással figyelmet és gondot fordított.

Az ifjuság közt a lefolyt tanévben semmi nagyobb mérvű vagy járványszerű betegség nem uralkodott.

Sept. 27. Körmeny Lajos járási s egyszersmind intézeti orvos, Imets F. Jákó gymn. igazgató, Glósz Miksa, Szász Károly gymn. Lakatos Izra és P. Tima Dénes képezdei és P. Bálint László főelemi tanodai tanárok a községi helyettes bíró kíséretében mint szállásvizsgáló bizottság számba veszi a három intézeti ifjuság elszállásolását, és nyolcz szállást talál többé-kevésbé kifogásolandónak; egyébiránt megnyugvással constátálja, hogy az idei szállásokat a mult éviéknél általában alkalmassabbaknak és tisztábbaknak találta. A S. J. szállásgazda részéről a bizottság intézkedése ellen a megyei hatósághoz tett felfolyamodás azon kimenetellel végződött, miszerint a gymnasium szállásra nézve fenálló szabályai érintetlenül hagyatván, azok érvénye-

sítése az illető hatóságra bízatik. (Decz. 9. 1152. kib. sz. és decz. 23. 4007. p. sz. — V. ö A. decz. 6 alatti határozatokkal.)

Tanév végén a tanártestület a szállásokat revidiálta, a kifogásoltakat a községi elöljárósággal és tanuló-ifjúsággal közölte és ezt figyelmeztette s jelen sorok által is figyelmezteti arra, hogy a) kifogásolt szállást bérelni nem szabad; b) gymnasiumi tanulók a tanítóképezdei nagybokoru ifjúságtól külön keressenek és fogadjanak szállást; c) tekintettel a szállásügyi szabályzatra az illő számnál többen ne torlódjanak egy szűk helyre.

E) *Tanodai szerelvények gyarapodása.*

I. A tanári könyvtár állománya a mult tanévben tett 1645 drbot. Ezen állomány a lefolyt 1879/80. tanévben gyarapodott ajándékozás és vétel után, és pedig:

1. Megküldetett a mlt. panonhalmi főapátságtól: Szentimrei, Szent Benedek élete és hatása, Komárom, 1880; *) a magas Ministeriumtól a mlt. tanker. főigazgatóság után: Budapest és környéke leírása, Budapest, 1879, 3 kötet; — Ráth Mór ur ajándékai: Szabó K. A magyar vezérek kora, Budapest 1878; Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon. Bédapest, 1878; B. Eötvös, Magyarország 1514. Budapest, 1874, 2 k; a Franklin-társulat díjtalanul megküldötte: Scholtz, Földrajz az első osztály számára. Budapest, 1880; Jónás, Német tan- és olvasókönyv, III. IV. rész, Bpest, 1880; Kont, Elemi természettan. Bpest, 1880; Jablonszki, Politikai földrajz a VII. osztály számára, Bpest, 1880; Polgár, Kis Livius, Bpest, 1880, 2 f; Hoffman, Németnyelvtan, I. rész, Bpest, 1880; Elischer, Latin olvasó-könyv, Bpest, 1880; Dr. Kármán, Jeles írók iskolai tára IX. X. XII. f, Bpest, 1880; Ifjúsági iratok tára. V—X. Bpest, 1880; 6 f. —

A Bnzárovits Gustáv esztergomi könyvkereskedő és kiadó ur által a csik-somlyói gymnasiumi kölcsön-könyvtár számára aján-dékozott művek közül czélszerűbb elfordítás szerint testületi határozat következtében (dec. 17.) következő darabok helyeztetek a tanári könyvtárba: Fabian, Vatikani zsinati határozatok, Esztergom, 1877; Lelkipásztorok kátéja, Szombathely, 1869; Mayer, Az esz-

---

*) Hol a kötet vagy füzet száma nincs kitéve. egy drb értendő.

tergomi papság irodalmi működése, Esztergom, 1873; Dr. Németh; Esztergommegyei népiskolák, Esztergom, 1875; Kazali. Katholikus egyháztan, Vác, 1877. 2 k; Zádori, A társadalom alapelvei, Pest, 1864; Jedlicska, Társadalmi testvérharcz, Esztergom, 1879; Frankl, A magyar nemzet műveltségi állása, Pest, 1861; De la Forest, Utmutatás, Pest, 1869; Monin-Galambos. Vianey-János-Mária élet-rajza. Esztergom, 1876; Manning-Molnár, A szentszék függetlensége, Esztergom, 1878; B. Haulleville, A katolikus népek jövője, Esztergom, 1877; Gózon, A házasság kérdése, Sz. Fehérvár, 1870; Frankl, A bécsi békekötés 1606-ban, Győr, 1865; Wocrl, Die kath. Presse. Würzburg, 1875; Buzárovits, Irodalmi értesítő, I. II. év. f, Esztergom, 1876—77; Schematismus Cleri Strigoniensis, Strigonii, 1878; Katholikus korkérdések 25 füzeteske egy nyalábban.

Csik-Lelnei Benő István másképp Benkő Kálmán budapesti nemzeti színházi könyvtárnok ur közreműködése folytán Pfeifer Ferdinánd és Tettey Nándor könyvkereskedő urak által a csik-somlyói gymn. iflnság könyvtárának ajándékozott művekből a tanári könyvtárba helyeztettek el a következő darabok: (V. ö. 1879. oktob. 18. értekezl. jkv. V. p.)

a) Pfeifer Ferdinánd kiadó urtól Benkő Kálmán ur közvetítésével: Asbóth, Egy bolyongó tárczájából, Pest, 1866, 2 k; Gyulai, Magyar nyelvten, Bpest, 1879; Jánosi, Alkotmányok gyűjteménye, Pest, 1867, 2 k; Rendőrség titkai, Pest, 1866, 2 k; Riedl, Német nyelvten, 6 kiad. Bpest, 1876; Riedl, Mutatványok a német irodalomból s egyszersmind olvasókönyv, Pest, 1868; Szeremlei, Honvédelmi bizottmány, Pest, 1867; Szokoli, Honvéd Album, Pest, 1868, (iv alakban, diszmű.)

b) Tettey Nándor kiadó urtól ugyan Benkő Kálmán ur közvetítésével: Károly, Abaúj-megye történelméből, Bpest, 1876; Hol az ördög? Egy igaz hazafitól, Bpest, 1878, (kis füz.) Jais, Mi a legfontosabb? Esztergom, 1868; Verhovay, Liberalismus, Bpest, 1875; Szabó, Kézimunka tanítása, Bpest, 1878; Babics, Logika az ujtanternv szerint, Bpest, 1876; Horvát, Térmenyiségek, Bpest, 1876; Kozma, Magyarország összehasonlító statisztikája, Bpest, 1879; Neumán, Magyarok története, Bpest, 1879; Dr. Dudics, Házi orvos, Bpest, kötve; Orzovenszky, Balaton-Füred, Pest, 1871; Dr. Trall, Vizgyógyászat, Bpest, 1876; B. Stoffel, Jelentések a hadsegről. Pest, 1871; Terstyánszky, Hadi tudományok tana, Pest,

1871, 2 k; Hollós, Festőművészetről, Bpest, 1876; Dr. Zaffery, Rajzoltató földrajz, Bpest, 1880.

Györfly Iván primási iskolai tanár ur tetemes könyvadományából a tanári könyvtárba lettek elhelyezve a következő darabok: Dupauloup-Füßy, A septemberi conventio, Pest. 1875; A Szaniszló-féle Fasciculusokból 1 drb. Pesthini, 1841; Ballagi, Német olvasó-könyv, Pest, 1853; Dr. Surányi, Mi államveszélyes? Pest, 1872; Körmöczy, A magyar egyház jogállása, Pest, 1867; Sulyok, A római kérdés, Pest, 1868; Dr Laner, A statisztika elmélete, Pest, 1851; Knauz, A budai várpalota kápolnája, Pest, 1862; Gr. Széchenyi, Tisza szabályozási ügy, Pozsony, 1848; Danielik, Az egyházi beiktatás joga, Esztergom, 1870; Dr. Kerschbaumer, Lelki pásztorságtan példákban, Esztergom, 1879; Maszlaghy, Római címlekeim, Esztergom, 1879; Manger, Polymetron, Spalati, 1867; Kuik, Sionet Pindus, Viennae, 1827; Philalethes, Világosság és sötétség, Kalocsa, 1872; Szigligeti, Nemzeti színházi képcsarnok, Pest, 1870; Bányász, Egy magyar rab Siberiában, Pest. 1870; Stelzig, Alkantarai Szt. Péter élete, Pest, 1854; Hegedüs és társai Közhasznú ismeretek, Pest, 1870; Jókai, Az igazi Reform párt, Pest, 1872; Dr. Rohling, A XIX. század kátekismusa, Esztergom, 1878; Blair-Kis, Rhetorikai és aestetikai leczkék, 1 k. Buda. 1838; Zádory, IX. Pius pápa élete, Esztergom, 1869;

Korkérdések 1869—70. 1 nyaláb; Lassere, Lourdesi viszhangok, Bpest, 1879; Worpiz, Manuale rhetorum, Viennae, (régi); Officium Rákócianum, Viennae 1767; Rudimenta historica, Tyrnaviae, 1748; Zimmerman, Ungarische Sprachlehre, Pest, 1852; Patzner, De pace et bello, Reginae-Hradecii, 1819; Berzay, Latin gyakorlatok, Pest, 1852; Schlör, Vita Sancti Caroli Borromaei, Pestini, 1861; Varga-Zibrinyi, A kultur harcz áldozata, Eger, 1876; Györfly, Garabonczás diák, Bpest, 1878. Alkalmi latin beszédek, ódák, kiáltási és muzeumi kalauzok, kisebb röpiratok, 1 nyalábban.

Megküldetett vépre Steiner Zsigmond ur könyvkereskedéstől: Dávid, Görög elemi olvasókönyv, I. r. Pozsony, 1880. — Rendszeresen küldetett az Erdélyi Muzem folyama. — Idejéről a különböző isk. Értesítvények évi gyűjteméaye. Eszerint a megküldött és ajándékozott darabok száma: 108 drb.

Mindezen jótévköpek, különösen pedig Buzarovits, Pfeifer, Tettey könyvkereskedő, ugy Benkő Kálmán és Györfly Iván urnak,

kik oly jelentékeny mérvben gyarapították könyvtárainkat : az intézet nevében e helyen is hálás köszönetet szavazok.

Imets F. Jakó,
igazgató és könyvtárőr.

2. Vétel útján beszerzett művek : Reclus, A föld, Bpest, 1879, nagy kötet; Bartal, Latin mondattan, Bpest, 1878; Toldy, A magyar költészet kézikönyve, Bpest, 1876, 5 kötet; Thaly, Régi magyar vitézi énekek, Pest, 1864, 2 k; Thaly, Adalékok a Thököli és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez, Bpest, 2 k; 1879-ki országgyűlési törvényczikkek, 3 f.

Rheinhard C. Julii Caesaris Comm. de Bello Gallico. Stuttgart. 1878; Dr. Schusters Handbuch zur Biblischen Geschichte, 2-ik kötet Uj-szövetség, Treiburg. 1878; Cicero műveihez kiegészítésül Klotz kiadás után Pars I. vol. 1. 2. Opera Retorica. Pars II. vol. 1. 2. 3. Orationes. Pars III. vol. 1. 2. Epistolae. Pars IV. vol. 1. 2. 3. Opera philosophica. Pars V. Index. Heine Ciceronis Tusculan. Disput. L. V. Lipcse, 1873; Holstein Cicerde Finibus Bonorum et Malorum L. V. Lipcse. 1873; Piderit Cicero Brutus de Claris Oratoribus, Lipcse, 1875; Adler Cicero de Oratore, Lipcse, 1878; Lahmeyer Ciceronis Cato Maior et Laelius, 1877. 1875. Lipcse; Piderit Ciceros Partitiones Oratoriae. Lipcse, 1867; Gruber Ciceronis de Officiis L. tres, Lipcse, 1874; Piderit Ciceros Orator ad M. Brutum, Lipcse, 1876; Meissner Ciceronis Somnium Scipionis. Lipcse, 1878; Eberhard Cicero's Rede für den Dichter Archias. Lipcse, 1878; Lüders, Chrestomathia Ciceroniana, Lipcse; Akadémiai értekezések a történet tudomány köréből 6 f; Kerégyártó, A műveltség fejlődése Magyarországbán, Bpest. pótfüzet; Köváry, Erdély története 1848—49; Okmánytár az 1848—49-iki erdélyi eseményekhez; Csutak, Történelmi adatok, Pest, 1868; Hornyánszki, Geschichte des österr. Kaiserstaates, Pest, 1853, 2 k; Kozma, A Székely-föld közgazdasági és közművelődési állapota, Budapest, 1879;

Griesinger, Geschichte der Deutschen, Stuttgart, 4 k; Müller-Pouillet-Pfaundler, Lehrbuch der Physik u. Meteorologie, Braunschweig, 1877—1880, eddig 2 k. 4 drbban; Sachse, Geschichte u. Theorie der Erziehungsstrafe, Paderborn, 1879; Hóman, Pindar versezetei, Lipcse, 1876; 1 k; Folytatólag meg voltak rendelve:

Tanáregyleti közlöny, Természettudományi közlöny, Magyar Nyelvőr, Századok, Népiskolai tanügy, Képző művészeti Szemle évfolyama. — Eszrint a beszerzett művek száma : 57 drb. Lesz tehát a legcsekélyebb nyomtatványokon kívül a tanári könyvtár ez évi gyarapodása összesen : 165 : és így az egész könyvtári állomány : 1810 drb.

Imets F. Jákó,

gymn. igazgató és könyvtárőr.

II. A z ifjusági könyvtár. Jelen tanév elején megejtett könyvtár-vizsgálat után tesz az összes állomány 266 művet. Ajánlódottak a) Buzárovits könyvkereskedő ur által: A keresztények védelme Dr. Rebbertől. Ki a kivát? A csillagos ég, Sárvány Endrétől. Természet könyvéből. Népinevelési egyletekről, Szabó Imrétől. A mertért, Gyuriuka Antaltól. Falusi rossz szokások. Novák Lajostól. Vasár és ünnepnapok megszentelése, Devics Jóseftől. Katholikus kérdések, Stolcz Albantól. Ki a szabad ember? Nagy Antaltól. A takarékoságról, Körész Kelementől. Elme és szívnyugtató történelmi képek, Nagy Antaltól. Katholikus kérdések. A pápa és a világ. Assisi szt. Ferencz élete. Költemények, Erődi Danieltől. Komikaturák. Kürthy Jenőtől. Bizzál Istenben. Materialismus, rationalismus és a kereszténység, Dr. Karsch Lolioutól. Összesen 22 drb.

b) Tettei Nándor könyvkereskedő ur által: Madarassi, Tavászi pillangók. Csiki, Az ellenálhatalan. Lamartine, Julius Caesar. Füssi Latin verstan. Raynaud, Clarisse. Gonsoles, Orosz hercegnő. Gaboriau. Lervuge-ügy. Feval, Véres kincs. Dewall, Nagyvilági hölgy. Schwarz, A nemes leánya. Hugó, Egy bűn története. Montepin. A jósnő. Varga, A kulturharez áldozata. P. Szathmári, Magyarország története. Visontai, Általános összehasonlító földirat; Azsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földirata. Barna, Didó Királyné. Dupauloup, A vasárnap. Összesen 19 darab.

c) Pfeifer Ferdinánd könyvkereskedő ur által: Flora, 50 költemény. Komáromy, Pályakezdők. Karlovsky, Egy munkácsi rab. Ábrai, Beszélyek. Királyi, Szigethvár. Veress, Dalok és beszélyek. Vadnai, Beszélyek. Szabó, Novellák. P. Szathmári, Erdély vészcsillaga. Degré, Novellák. Jókai, Novellák. Ungar, California. Reichlin, Jánosi, Olaszország történetei. Riedl, Magyar nyelvtan és Olvasókönyv. Összesen 15 drb

Györfy Iván tanár ur által: Földvári István, Költemények. Helcz és Merkl, Költemény-füzér. Kovács Pál, Thália. Abafi, Dalok és ódák. Jablonsky Boleslav, Salamon. Kind, A bűbajos vadász. Horváth, Ujabb színműtár. Ekebontó Borbála. Scribe, Proféta. Duzs, Franczianyelvtan. Oldal József, Olasznyelvtan. Tárkányi. Messiás. Összesen 12 darab. Az összes gyarapodás 68 darab, mit hozzáadva a mult évből fenn maradt állományhoz, áll jelenleg a könyvtár 334 darab műből.

Fogadják a jószívű adakozók, az ifjúság iránt tanusított érdeklődésekért az intézet hálás köszönetét.

Móricz Gyula,
könyvtárőr.

III. A gymn. „Kölcsön-könyvtár“ állása az 1879/80-ik tanév végével:

a) *Pénzben:*

1. Mult tanévről fenmaradt	347	frt	35	kr.
2. Ujabb adakozás	72	"	7	"
3. Kamat czimen bejött	11	"	27	"
4. Az elárverezett könyvekből	7	"	42	"
5. Használatdíj a könyvekről	104	"	3	"
Összes bevétel:	542	"	14	"
Ebből kiadatott:	252	"	35	"
Pénztárkészlet:	289	"	79	"

Ebből a csikmegyei takarékpénztárban tőkésítetett 235 frt; egyeseknél el van helyezve 36 frt.

b) *Könyvben:*

1. Mult tanév végén volt	877	kötet.
2. Jelen tanévi szaporodás	313	
α) vétel útján	247	
β) adakozás útján	66	

Összes könyvállomány: 1190 "

A jelen évi szaporodásból kilencz kötet tartalmuk szerint részint a tanári, részint az ifjúsági könyvtárba tétetett át.

E könyvtárból több tanuló tan könyvekkel jelen tanévben is ingyen szereltetett fel; a többiek használatdíj fizetés mellett élvezték e könyvtár jótéteményét. 3—4 tanév lefolyása

után e könyvtár képes lesz az összes gymnasiumi ifjúságot tankönyvekkel és szótárokkal ellátni, bárha az eléggé nem indokolható folytonos rendszer és tankönyv változás érzékenyen akadályozza fejlődésében. *)

A csik-somlyói „kölsön könyvtár“-ba könyvet ajándékoztak:

Salamon Árpád V. oszt. tanuló Éltés Sz. történetek; Bartl Jul. Caes. szövege és szótára; Mocnik Nézetlan II. füz.; Ribáry Magy. tört. I. r.; Greguss Természettan; Veress Ford. gyakorl.; Ballagi Német nyelvtan; Mocnik Számtan II. füz. Dóczy András VI. oszt. Wappler Hittan I. r.; Mihálka Nyövénytán, Ásványtan; Somhegyi Okor. Balás Antal csatószezi pléb. az ajánlott 4 frtba a következő műveket adta: Kuncz Gymn. paedagogia; Torkos Magyar nyelv; Mátrai Szavallattan; Kempelen Utmutatás az irvaolvasáshoz; Márton Képek az egyháztörténetből; Csányi A görög ird tört. Stifter Német olvasókönyv; Szvorényi Ékesszólástan. Bálint László bereczki pléb. Gradus ad Parnassum; Hahn Mária Regina; Schröder Cicer. Epist. Sel. Cellarius Corn. Nepos; Sallusti Crispi Opera, Cellárii Cicer. Orat. Szántó Lajos bereczki kántortanító Weigel Deutsch Neugriechisches Wörterbuch. (Ezen három ur által ajándékozott művek tartalmuk szerint részint a tanári, részint az ifjúsági könyvtárba osztattak be.) Baló János II. éves theol. Wappler Hittan; Szvorényi Olvasm. IV. rész. Baló Gábor V. oszt. Mocnik Számtan; Mértan III. IV. osztályra: Éltés Sz. történetek 1872; Dekány R. Vegytan elemei 1872. Névy Gyakorl. Irálytan II. rész 1874. Greguss Természettan 1875. Csató János V. oszt. Budaváry Julius Caesar szótárral 1872. Szarvas Phaedri Aug. Fabulár. Aesop. L. V. II. kiad. 1874. Greguss Természettan 1873. Mocnik Mértan III. IV. osztályra. Boér Gyula V. oszt. Szvorényi Olvasmányok III. k. 1874. György János IV. oszt. Mocnik Számtan I. II. osztályra 1873. Ribáry Egyetemes földirat II. r. 1877. Máté Antal VII. oszt. Klotz Cicer. Orat. tres. 1876. Dindorfii Demosthenis Orat. 1861. Szvorényi Magyar nyelvtan II. r. 1868. Balás András VI. oszt.

*) 1. Szűnidő tartamára és évközben is vidékre csak a könyv árának letétele mellett kapható könyv.

2. A kölsön-könyvtárból tankönyvet és szótárokat első sorban csak azok kapnak, kik e könyvtár felállításához hozzá járultak. Ez főkép a gymnasiumba újólág lépőkre nézve megjegyzendő.

Mocnik Számítan II. füz 1876. Sántha András VI. oszt. Veress Fordítási Gyakorlatok I. r. 1865. Solnay Kornél II. oszt. Mocnik Mértan I. II. osztályra. Boltresz Antal VI. oszt. elhalt tanuló szülőtől: Lutter Logaritmus tábla 1878. Szamosy-Szepeszy Görög nyelvtan 1878. Mihálka állattan elemei 1874. Szemák-Toepfler Német nyelvtan 1870. Névy Írásművek elmélete 1879. Ribbeck Vergillii Opera 1878. Fejér Kálmán VII. oszt. Nemzeti Iskolai szótár., Német-magyar és magyar-német rész 1838.

Pénz adománynyal járultak a könyvtárgyarápításához: Biró József csicsói kántortanító 1 frt. Leveles János VI. oszt. 1 frt. Boeskor Ferencz vármegyei levéltárnok 1 frt 27 kr. Balázsi Lajos IV. oszt. 1 frt. Évenként, míg gyermekök a gymnasiumba jár 1—1 frtot. ajánlottak ifj. Csató János, Endes János, Bors Alajos csatószegi birtokosok. Ádám Péter sz. tamási. Bartalis Ferencz karczfalvi. Csiszér Károly, Rancz Ágoston várdotfalvi, Darvas Mihály tusnádi, Sántha Andrásné kozmási birtokosok, Császár József szárhegyi jegyző, Sárosy Ferencz vármegyei lovas. Kolumbán József, Gyöngyösi Antalné, Jakab Ferencz, Kéncse Ferencz, Balló Ágoston, Csató András, Balló Lajos sz. imrei birtokosok. Avéd Kristóf alfalvi kereskedő, Gábosy László, Koncsag István, Bodó Gábor csekefalvi, Bőjthi István jenőfalvi, Csedő Tamás taploczai, Veress Péter. Beke Lajos sz. simoni, Vaszi Péter pálfalvi, András Péter nagykászonai. Antal Ignác verebesi birtokosok. Barcsai Károly szeredai vendéglős, Veress Zsigmond baláni kántortanító, Budai János bányász. Évenként 2—2 frtot. Benedek Péter kotormányi birtokos, Német Márton bükszádi gazdatiszt, Antal József hosszuaszoai lelkész.

Szabó István s k.
e könyvtár őre.

IV. A természettani szertár gyarapodott a lefolyt tanév alatt: a Toricelli- és Mariotti-féle kísérletek bemutatásához szükséges készülékekkel; egy megfordítható, érzékeny ingával; (Reversions-pendel) a szem és fül nagy gypsmintáival; egy drb szétszedhető törzs-mintával gypsből, egy drb sűrűmérővel (junometer) és még e fogyasztás által származott hiány pótlására csekélyebb értékű légeynsav és rézgálicczal.

Paál Gábor,
a természettanak őre.

V. A terménytár ez évi gyarapodása: Tekintetes vitézlő Csató József tengerész főhadnagy urtól egy szép kolibri (tömet); t. Markovics József bányatiszt urtól egy keresztesi sólyom (tömet); t. Veress Zsigmond baláni kántor-tanító urtól egy szép drb termés réz.

VI. A vegyesek tárában: a) a pénzgyűjtemény-hez adott: nt. Holló Kázmér szászsebesi praesidens ur 2 drb modern ezüst-pénzt; t. Tódor Mózes kántor-tanító ur egy osztrák váltó-pénzt 1802-ből; tek. Földes József képezdei tanár 2 drb régi rézpénzt; Both Ferencz I. oszt. t. egy I. Lipót-félc ezüst dénárt 1698-ból. — b) A régiségekhez ft. Puskás Tamás csik-csicsói plébános ur szíves közreműködésével igazgató beszerzett egy antik ércz-tálat, mely a Petki-féle majorsági telken találtatott a kert felásása alkalmával; tusnádi Élthes András szépvízi tanító ur átadott egy csinos ép kőcsákányt, melyet még 1875. jul. 25-én a Tusnád-fürdővel szemben fekvő „Bányász” nevű helyen a régi bánya-nyilástól pár ölnyi távolságban talált volt; — c) a földrajziakhoz beszereztetett; Kozenn, Schulwandkarte von Palestina; d) tornászatiakhoz. Az ifjusági menetgyakorlatok könnyítése és elősegítése céljából a csik-szeredai m. kir. honvéd zászlóalj-parancsnokság közvetítése mellett beszereztetett egy teljesen felszerelt pléh-dob.

F) Jutalmak.

1. Az ezen gymnasiumhoz jutalmi általánypénzen utalványoztatni szokott 21 frtból jobbrészt tankönyvül szolgáló könyvek vásároltatván, azok a következő jobb magaviseletű és szorgalmasabb tanulók között osztattak ki:

Bartalis Ágoston, Sántha Albert, Sántha István I., Antal András, Császár Béla, Jakab Dénes, Merza János II., Barthá Gergely, Boeskor Oszkár III., Szász Lajos, Szász Károly IV., Hiddegh István V., és Balázs András VI. oszt. tanulók között.

2. Glósz Miksa gymn. tanár könyvbeli jutalmat adott Hiddegh István V., Dóczi András VI., és Tompos Mátyás VII. oszt. és Imets J. igazgatótanár Boeskor Antal I. oszt. tanulóknak.

3. Az intézet tanárai részéről pénzbeli jutalmat kaptak: Paál Gábor 5 frtját a mathesisből felmutatott eredményért Imre Gergely VIII. oszt., Adorján Imre 3 frtját szorgalmas és

tiszta dolgozatokért Albert Károly IV. oszt., Móricz Gyula 2 frtját a földrajzban tett előmenetel- és térképrajzolásért Székely Károly III. oszt., Imets Jákó igazgató-tanár 2--2 frtját szorgalmas légtűnnettani munkálkodásért Hidegh István V., Gál Elek VI., és Imre Gergely VIII. oszt. tanulók. Lakatos Izra 2 frtja a zárűnnepély alkalmával történt ének- és zene-versenyen íteltetett ki a leginkább haladottaknak.

4. Fel- és alsiki nemes gondolkozásu tanügybarátok rézséről hasonlólag pénzbeli jutalmat nyertek: Mlt. Gecző János kir. táblai tanácselnök ur 25 arany frank jutalom adományából eminens előmenetel és dicséretes magaviseletért 10 frankot Kiss András I., 15 frankot pedig Dóczi András VI. oszt. csik-szeredai születésű tanulók nyertek. Ft. Konecz István tusnádi plébános ur ez évi 5 frtját Thury László VIII. o., mint a ki laudabilis eredményű érettségi vizsgálatot tett; mlt. Sándor Mihály ur ez évi 3 frtját kitartó szorgalom és jó viseletért Balázs András VI. oszt.; ft. Péterfy József plébános és esp. ker. jegyző ur ez évi 3 frtját mint jó igyekezetű rokon ifjak Veress Menyhért V., és Veress Alajos VIII. oszt.; ft. Keresztes Márton esp.-ptébános ur 2 frtját kitartó, jó igyekezetért Bajtke József III. oszt.; ft. Murányi Kálmán plébános ur 2 frtját görögnyelvbeli kitűnő előmenetelért Balázs András VI. oszt.; ft. Veress Antal plébános ur 2 frtját jó erkölcsi magaviselet némi jutalmául Gál Elek VI. oszt.; ft. Bálint Lázár plébános ur 2 frtját a latinnyelvben tett kitűnő haladásért Hidegh István V. oszt.; ft. Szóts Imre plébános ur 1 frtját szerény magaviseletért Bartha Gergely III. oszt.; nt. Lovács Gyárfás segédlelkész ur 1 frtját magyarnyelvbeli kitűnőségért Bodó Ádám VII. oszt.; tek. Bocskor Ferencz ur 1 frtját németnyelvbeli haladásért Tompos Mátyás VII. oszt.; tek. Székely Endre urtól 1 frtot a rajzbeli előmenetelért Endes Antal I. oszt.; ft. Veress Sándor plébános urtól 1 frtot a földrajzban tanusított előmenetelért Bartalis Ágoston I. oszt.; nt. Lukács Károly segédlelkész urtól 1 frtot mint legjobb szavaló Ferenczi Márton VII. oszt. tanulók nyertek. -- Eszerint az idei zárűnnepélyen a gymn. ifjuság jelesbjei közt összesen 53 o. é. forintnyi készpénzbeli jutalom osztatott ki.

5. A gymn. önképzőköri jutalmakat l. alább G. alatt.

6. Tek. Becze Antal és Györfy Ignác ügyvéd urak a

közelebbi szeredai országos vásáron (Pünkösdi sokadalmán) hozzájárultak egy szegény gymn. tanulónak öltözékekkel való ellátásához.

7. Voltak még más jutalmak is ígérve és kitűzve, melyek azonban a kijelölt kellő siker hiányában nem adattak ki, nevezetesen: ft. Balás Antal plebános ur 5 frtja, mely a franczianyelv magántanulásaért és Imets igazgató 5 frtja, mely tanulmányait itt kezdett és végezett azon VIII-ik osztályosnak van kitűzve, ki a németnyelvből eminens eredményt tüntet föl.

Fogadják valamennyi ügybarátok és jótevők, kik az ifjúság nemes ösztönzése céljából jutalmi adományaitak különösen már 4 év óta szívesen bocsátják az ez ügyben alkalmatlankodó igazgatónak kezéhez, az intézet és ifjúság nevében e helyen is hálás köszönetemet!

G) Önképzőkör.

A gymnasium négy felsőbb osztályának ifjai, hogy a tanodában nyert ismereteket gyarapíthassák s az elméletet gyakorlatilag is alkalmazzák, az „Önképző-kör“-t ez évben is fenntartották.

A tanártestület m. évi szeptember elején tartott első rendes tanácskozmányában a felgymnasiumi magyarnyelv tanárát Mórincz Gyulát bizta meg az ügyvezetéssel.

A megnyitó közgyűlésen történt meg a tisztviselők alapszabályszerű választása. A vezető jelölése után szavazás által a közbizodalom a következőkben összpontosult: elnök: Pus k á s Ferencz 8. oszt.; titkár: Veress Alajos 8. oszt.; jegyző: Bidiga István 7.; pénztárnok: Szabó József 7.; bíráló tagok: Imre Gergely 8.; Csiki Károly 8. és Bodó Ádám 7. oszt. tanulók.

Számlált az egyesület a felgymn. tanulók köréből 43 tagot, kik közül azonban némelyek a tanév folytán kimaradtak, vagy pedig a rendes tanulmányokban tett csekélyebb előmenetel miatt kilépésre szólítottak fel.

Lapot s folyóiratot vásár- és ünnepnapokon délelőtti órákban 4-et olvasott az egylet, melyek a következők: 1. „Ország-világ“, 2. „Erdélyi figyelő“, 3. „Közművelődés“, 4. „Ifjúság és népkönyvtár.“

A szellemi munkásság komolyan folyt le. Tartatott 14 össze-jövetel, melyeken a remek költemények és műbeszédok szavalgá-

tásában 44 szavalat közül leginkább kitűntek: Puskás Ferencz, Veress Alajos, Ferenczy Márton, Gál Elek és Baló Zoltán. A szavalmányokat mindannyiszor a vezetőtanár és az ad hoc választott bírák ítési észrevételei kísérték.

A vezető-tanár az egyesületi tagok tudományos szellemének komolyabb fejlesztése végett a tagok által érdeklődéssel kísért irodalmi és széptani felolvasásokat tartott a következő tárgyak felett:

1. Az érzelem és átszellemülés költészetéről, vagyis az óda és dal közötti különbségről.

2. Garay „Kont“-jának széptani értelmezése a ballada törvényei alapján.

Az egyesület iparkodását fokozta még Imets F. Jákó gym. igazgató, Szabó István, Glósz Miksa, Pap András és Stemmer Olivér tanárok többszöri megjelenése.

A tanév folyamában beadatott és megbíráltatott 19 költői és 9 prózai, köztük 2 fordított mű, melyek közül 9 költői és 5 prózai fogadtatott el s az egyesület írott szépirodalmi gyűjteményében a „Haladás“-ban megjelent.

Dolgozataik által leginkább kitűntek: Puskás Ferencz VIII. oszt. Imre Gergely VIII. oszt. Bodó Ádám VII. oszt. és Balázs András VI. oszt. tanulók.

A tanulók szorgalmának fokozása végett a vezető tanár által pályakérdések tüzettek ki. Volt kettő, és pedig:

1. „Minő viszony volt Magyarország és annak királyai között a Habsburgok alatt és mily eredménye lett ezen viszonynak a magyar alkotmányra nézve.“ Jutalma: az egyesület pénztárából 5 frt o. é. Nyertes: Puskás Ferencz VIII. oszt.

2. „Ildikó“ ballada. Jutalma: 3 frt o. é. Nyertes: Szabó József V. oszt. tanuló.

A pénztári forgalom, melynek jutalékait a tagilletmények képezték 13 frt 70 kr, kiadás 9 frt 50 kr o. é. Maradék a jövő évre 4 frt 20 kr.

Móricz Gyula, m. p.
az önképzőkör vezetője.

H) Légtűnet- és növényélettani észlelde.

Imets F. Jákó igazgató a lefolyt tanévben is folytatta a meteorologiai és növényélettani észleleteket Szabó István főnöveldei aligazgató és Lakatos Izra képezdei tanár hozzájárulása mellett. A meteorologiai észleleteket Imets igazgató minden hó végével az orsz. m. kir. központi intézethez Budapestre felküldötte; a növényélettaniakat pedig csak évenként szokta ugyanoda betérjeszteni.

I. Az 1879. évi tanévi észleletek kivonatos eredményét a következő táblázat szemlélteti:

Hónap	Légnyomat			Hőmérséklet C. sz.			Pára- nyomat			Ned- vesség			Csapadék m. m.			Szélirány				Szélerősség (közép)	Felhőzet (közép)	Jegyzés
	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	havi	24 órai	napjai száma	uralkodó	másod	harmad	negyed			
Junius	698.8	704.2	695.3	18.0	21.7	13.3	10.1	11.7	7.6	68	84.51	89.10	19.30	16	S*)	W	N	SE	46	5	nedves meleg; a rét remek.	
Julius	698.5	702.5	691.0	17.0	24.4	11.1	10.0	13.6	6.7	69	86.59	59.71	18.00	11	W	SW	SE	E	79	5	enyhít a derűl, a jég kerül.	
Augustus	700.1	704.6	695.4	16.4	20.1	12.2	9.5	11.6	7.1	71	100.59	50.77	10.75	10	SW	W	N	NE	66	4	szép nyári hő; jó arató	
Septemb.	702.8	707.4	698.3	13.4	20.2	5.9	8.3	11.7	4.0	73	92.54	42.48	18.60	8	NE	SE	W	SW	39	4	viszonytormest a sok éges.	
Oktober	700.2	705.8	699.8	6.9	17.0	0.2	6.9	11.6	4.4	80	96.69	42.15	12.95	10	W	SE	E	NE	55	6	hűvös, szeles; egér kivesz.	
Novembr	699.4	712.4	687.9	-3.5	8.1	-17.6	3.2	6.7	1.0	85	95.57	59.55	30.60	9	SE	S	N	SW	42	6	fanyar hideg; korán reked.	
Decembr	703.7	715.5	684.4	-9.5	7.6	-18.8	1.6	7.4	0.2	81	93.70	47.37	33.00	8	N	NW	W	SW	48	6	előbb olvaszt, majd elfagyaszt.	
Január	703.1	715.4	692.8	-12.7	-1.0	-23.7	1.5	3.3	0.2	80	97.63	5.64	2.20	7	NE	E	W	SE	38	3	tartós kemény; sok fa elmen.	
Február	701.7	712.9	692.0	-7.6	0.5	-16.8	2.3	3.8	1.1	85	95.68	2.55	1.90	4	SE	NE	W	NW	24	3	még tart a tél, gyöngén alél.	
Mártius	700.3	710.4	693.0	-3.5	3.4	-10.2	3.0	6.2	1.8	83	97.63	3.30	2.15	5	N	NE	SW	NW	75	3	vad Márczius lassan kicsúsz.	
Április	697.5	705.8	689.5	9.5	15.4	3.4	5.7	9.3	3.5	63	98.30	8.15	6.35	3	NE	S	SW	W	40	3	mi szép Ápril! mikor volt ily?	
Május	698.5	707.4	692.4	11.4	15.9	4.5	8.0	10.9	3.2	78	92.53	86.84	25.25	14	E	SE	SW	NE	50	7	nedves melegen; nő a vagyon.	
Évi közép	700.4	707.9	693.4	4.7	12.5	-3.0	5.9	9.0	3.3	77	95.58	41.46	14.50	9	NE	SE	W	SW	59	4.5	a két félév, egészét ér...	

*) Cszélszerűnek látom az általán bevett angol jegyek mellett maradni. (N = North = észak, E = East = kelet
S = South = dél; W = Ouest = nyugat.

II. A növény-életteni (phytophaenologiai) észleletek eredménye a lefolyt két félévben következő:

a) A lombfejlődés kezdete: (1880) apr. 5. hóvirág és ibolya apr. 7-én húnor, leánykőkörcsin, magyarólyfű; 8-án tavaszi kankalics, szattyú, farkashárs; 10-én mogyoró-rügy; 12-én földieper; 19-énsárga boglár, fűzfa, nyirfa, mogyorófa; 21-én fenyőalmarügy; 25-én bükkfa (N.-Somlyóba); 26-án jegenye-, kőrisfa és egres; 28-án berkenye-, ribiszke-, körte- és almafa leveledznek. Május 1-én a somlyói Bükk még itt-ott dereslő; 3-án a cserefa (*quercus cirtis*) vadgesztenye- és hársfa, 7-én pedig az akác leveledzik; 10-én a paszuly, 16-án a róssapityóka kikel.

b) A virágzás kezdete következő növényeknél észleltetett: (1880) ápril 7-én hóvirág és ibolya, 13-án májkőkörcsin; 16-án berki kökörcsin; 19-én sárga boglár, meredt timpó; 20-án gyöngyvirág; 24-én mocsári gólyahír, gálna; 28-án vaczkor-, körtefa, cseresnyefa, kökény; máj. 3-án a megy- és szilvafa, 7-én nefelejts; 10-én almafa, eper, ribiszke, boroszlán; 14-én orgona-, bodzafa és eper; 23-án réti lóhere és szironták; 25-én kétlevelű gyöngyvirág; 28-án pünkösdi rózsza, nyári hérics, bolondító csalmatok. jun. 5-én az akác; 8-án a rozs, 21-én a buza; 23-án az árpa virágzanak.

c) A gyümölcsérés kezdetére nézve észleltetett: (1879.) jun. 19-én eper; 29-én ribiszke; jul. 6-án a megy; 13-án a rozs gyorsan érik; [21-én Alcsikon és 28-án Felcsikon a rozs-aratás, 24-én buza-aratás kezdete; aug. 6-án árpa-aratás, nyári almahullás, alydohány sárgulása; 13-án zab-aratás kezdete; 17-én Tusnád-fürdőn szilva, málna még bőven; 25-én sarju-kaszálás és kendernyövés; 27-én szeder; 31-én fehér szilva; szept. 9-én őszi vetés, dohány szedés; a nyirfa sárgulni kezd; 23-án pityókaásás; 30-án a bükk sárgul; okt. 9-én a Hargitára hó esik, mely csak 22-én tűnik el; ezalatt akác, bükk, cser, jegenye, nyirfa sárgul, a levelek hullanak; — (1880) jun. 8-án eper; 16-án szénaka-szálás.

d) Egyéb észleletek. (1879.) a juliusi száraz napokban a tenyészet a rendesnél 2 héttel elé rug; augusztus a takarodásra alkalmas; szeptember kellemes; még 15-én délután villámlik; a pityókatermés jó; az októberi fanyar napokban a vetések gyengén bokrosodnak; az egerek pusztítanak (Borföldön a must dér hiánya

miatt csak 12 fokot ver;) novemb. 3-án nyári meleg, 4-én hó, 5-én vihar; 17—18-án roppant mennyiségű hó, mely végképen elrekeszt, hallatlan korán; a nagy hó és alatta az egerek veszélyllyel fenyegetnek; de a deczember első napjaiban történt esők és vizáradások s a bekövetkezett fagy ezeket elpusztítja.

(1880) február is keményen tartja magát, a hómenés lassu még a viharos márcziusban is annyrra, hogy még 28-án husvét napján is a barázdákat és gödröket üli; de april oly szép időjárással telik, mely az elkésett fejlődést és tenyészetet egészen előviszi.

Május termékeny; 13—14 nagy légköri füst; 19—20. a hegyeken oly nagymérvű havazás, hogy a nyájak azokról leszorulnak; 21-én vékony dér, mely azonban a gyümölcsfáknak árt, daczára a termékeny időjárásnak a rendkívüli tél és hó következménye az, hogy alattos helyeken a búzavetések kivesztek. A Hargita alsíki lánczáról 7-én a felcsikinek ormairól jun. 7 én tűnik el a hó; 24-én a rozs, jun. 14-én a buza és árpa fejkik.

e) További jegyzetek: (1879.) jul. 16-án a viharos villám a szt-királyi pap csűrére üt és azt fölégeti; 13-án Madfalva és 19-én Karcvfalva déli részei elégnak; az aug. 20-ka körüli rideg idő a tusnádi fürdővendégeket elriasztja; szept. 7-én délben a szt-királyi toronyra a száraz villám lecsap; 10-én SE szél lebbegtetése mellett Csobotfalvában 25 gazda, 22-én Tusnádon 3 és 29-én Csik-Szt-Miklóson szintén 3 épület leég; 23-án a megyei Tisztség Csik-Somlyóról Szeredába költözik; a nov. közepén való korai elrekedés leverőleg hat; a decz. elejéni esős napok a jelen jelentékenyebb folyók alsófolyásainál országul kiterjedt vízkárokat okoznak; nálunk az Olt kiöntése nem jár kárral. (1880.) a tél csikorgó, a szánut állandó; marczius utolsó és april első napjaiban a megérkezett fecskék és gólyák a még tartó hidegben sergesleg hullanak el, különben is a szelid gólya Csikban kivesztfélben van, a fecske és éneklő madár is feltűnőleg kevés; csak a harizs, fürj és pacsirta élénkitik a mezőt, melyen az os april 8-án az első égzengés hirdeti a tavaszt; 17-én Ajnádban, 18-án Borsovában, 19-én Szt-Simonon és 21-én Várdotfalvában égések; ez utóbbinál szélcsend daczára is a szárazság miatt alig lehetett a romboló elemet fékezni; ez égésnél több externus tanuló is érdekelve van: a láng könyveik egy részét a szállások hamvába takarja.

I) *Gymnasiumi Krónika.*

1879. aug. 6. 57 közp. vál. sz. A csik-somlyói rk. gymnasium tanártestülete a székely művelődési és közgazdasági egyletnek szept. 2-án kezdődőleg Csik-Szeredában tartandó nagygyűlésére meghivatik. A közlött program szerint többek közt Imets Fülöp Jákó is felolvasást fog tartani Csikmegye történelméből.

Szept. 1. Imets igazgató és Szász Károly tanár jelen vannak azon csikmegyei küldöttségben, mely Éltés Elek kir. tanfelügyelő vezérlete alatt a Székely művelődési egylet és a Történelmi-társulat Csik-országunk felé vándorló tagjait a Tolvajos tetején, az öreg Hargita ezen lehajló karjában székely nyíltszívűséggel s a vendégszeretet első ölelésével fogadta. A 2-án folytatólagoson tartott közgyűlésen Imets F. Jákó igazgató felolvasást tart Csikmegye haditörténetéből (L. 1879-iki Évkönyv 45.—68. ll.) Szept. 3-án többek közt Imets igazgató is Tusnád-fürdőig kíséri megyénk nagynevű vendégeit, ezek között a székely születésű Balásy Ferencz török-szt-miklósi esperes-plebános, akadémiai tag és Gyurinka Antal nagykőrösi esperes-plebános urakat, Székely nemzetünk ezen tudós ismertetőit és kedvelőit, kik sokáig nem enyésző emlékezetöket nyomták lelkünkbe.

Szept. 5. Csiki József tavalyi VIII. oszt. tanuló egy tárgyból javító érettségi vizsgálatot áll.

Szept. 7. Mlt. Mikó Mihály megyei főispán és gymn. gondnok ur a gymn. és finőveldei épületekben a szünidő alatt végzett javításokat megvizsgálja és czélszerűeknek találja.

Szept. 8. Közöltetik a közoktatásügyi m. k. ministeriumnak 3777. sz. a. kiadott azon intézvénye, hogy ha valamely tanuló a mértani rajzból elégtelen tanjegyet kap, a következő osztályba csak akkor léphet, ha javító vizsgálatot jó sikerrel állotta ki (2313. p. sz.)

Szept. 13. Elek István a IV. osztály tárgyaiból magán vizsgálatot tesz.

Szept. 17. Mikó Mihály főgondnok ur ömltsga a fennsőbb osztályok előadásait meglátogatja.

Szept. 20. Antal András tavalyi VIII. osztályu tanuló a történelemből javító érettségi vizsgálatot áll ft. Bodó Alajos csik-

somlyói esp. plebános és gymn. biztos ur helyettesített elnöklete mellett.

Szept. 23. A torna-tanításért illető tanárnak az egész tornászati évi általány kiutalványoztatván: a torna-eszközök kijavítása és újabbak beszerzése más forrásból lesz eszközrendő. (3034. p. sz.)

Szept. 28. Megtörténik az externus ifjuság szállásainak megvizsgálása.

Okt. 28. Rettegi Ferencz volt VIII. oszt. tanulót újabb javító érettségi vizsgálat iránti szándékával a tanártestület elutasítja.

Okt. 28. Az 1877-iki status-gyűlésről vezetett jegyzőkönyv egy példánya a könyvtárnak megküldetik.

Okt. 29. Boltresz Antal a VI. gymn. osztályba beírt jó reményű tanuló ifju huzamos tüdősorvadás után Karczfalván a szülői háznál elhalt.

Nov. 4. A torna-mesternek a gymn. tornaoktatási 100 frt illeték ez idénre egyszerre kiadatni rendeltetik s a képezdei hasonnevű oktatás díjául évi 50 frt rendszeresítettik. (3428. p. sz.)

Nov. 7. Az erdélyi r. k. népiskolák fölsegélésére a tanártestület 32 frt 76 krt hozott össze, melyért a Status-igazgató Tanács hálás köszönetet nyilvánít.

Decz. 14. „Budapest főváros és vidékének természetrajzi és orvosi monographiaja“ czimű munka egy példánya az erd. tank. kir. mlt. főigazgatóságtól megküldetik (855. sz.)

Decz. 20. A gymn. tanár-testületben négy védköteles egyén fordul elő; miről a kimutatás oly értelemben terjesztetett fel, hogy ezek netaláni behivattatások esetén nem lesznek pótolhatók.

Decz. 31. Az iskolás gyermekek a templomozástól nov. 15-dikétől kezdve márczius végéig felmentendőknek rendeltetnek.
($\frac{4192.}{\text{szlgb. sz.}}$)

1880. jan. 30. Az 187^{8/9}. tanév eredményei a tanárok jó ügyekezetről és a tanulók előhaladásáról tanuságot tesznek (103. p. sz.)

Febr. 18. 9 kzp. v. sz. A székely-művelődési és közgazdasági egyletnek a tanártestület tagja volt a múlt év végéig;

de miután a csik-szeredai közgyűlés alkalmából testületünk tagjai közül többen személyesen kívántak azon jótékonycélú egyletbe belépni: testületünknek mint ilyennek 1880. évvel megszűnt az egylet iránti kötelezettsége.

Márcz. 4. A tandíj felerészét a nyugdíj-alap leendő beosztása végett meg kell gazdálkodni. (772. p. sz.)

Márcz. 17. Mihula József kir. mérnök ur az első és harmadik osztályok feletti közfalakat megvizsgálja s nagyobb biztonság végett újra építendőeknek találja.

Márcz. 18. A minorita és szorosabb szt-Ferenczrend a három felső osztály ifjainak ajáltatik.

Apr. 13. A torna iskola áthelyezésére nézve az előintézkedések megkezdődnek (1179. p. sz.) Azonban addig is, míg a torna iskola más helyre költöztethető, az ifjuság a testgyógyászati és rendgyakorlatokban szorgalmasan oktattatik. (1213. p. sz.)

Apr. 24. „Szt-Benedek élete és hatása” című emlékmunka egy példányát mlt. Kruesz Krizosztón főapátúr megküldi.

Április 25. A csik-somlyói rk. főgymnasium részére a közoktatásügyi m. kir. magas ministerium 11,824. sz. a. az érettségi vizsgálati jogot a lefolyt 1879/80. tanévre megadja és ezen jognak végleges engedélyezését a jövő 1880/81. tanév folyamán alatt kiállításba helyezi azon reményben, hogy a gymn. a' jövő tanévben kellő számmal vizsgázott tanárokkal fog birni. (1421. p. sz.) Már eléggé bir.

Május 10. Pongrácz Lajos VI. gymn. osztályos jó erkölcsű és kitűnő előmenetelű tanuló húzamos gyöngéledés után Csik-Csekefalván szülőinek házában az Urban elhunyt. A gyász eset felett igazgató a szülőkhöz részvétiratot intéz; Pap András osztálytanár pedig az osztálytanulókkal együtt ünnepélyesen részt vett a 12-én történt végtisztességtételben.

Május 25. Értésül adatik, hogy az erdélyi püspöki papnővelde növendékei közé fölvetetni kívánó ifjakkal a nyilvános pályázati vizsgálat K.-Fehérvárra f. é. jul. 3. napján fog megtartatni. A három felső osztály ifjúságával alkalmas utasítás mellett közöltetett.

Máj. 29. Megtartatik a VIII. osztály alapvizsgálata; minek következtében egyik ifju az érettségi vizsgálatokra való előállástól elutasittatik.

Május 30. A kolozsmonostori m. kir. gazdasági tanintézetnél a jövő tanévben betöltendő ösztöndíjak és szabadhelyek iránti pályázat a három felső osztály ifjúsága előtt kihirdettetik.

Május 31—junius 5-ig folynak a maturizandusok írásbeli vizsgálatai.

Jun. 14. A magas ministerium a phylloxera felismerése érdekében a nyár folyamán szaktan folyamat nyit a középtanodák természetrajzi tanárai részére (314. fölg. sz.)

Jun. 16. Móricz Gyula rendes tanárrá neveztetik ki. (1846. p. sz.)

Jun. 17. A szóbeli érettségi vizsgálat ml. Páll Sándor kir. tanácsos és tanker. főigazgató úr elnöklete alatt, jelenlétén ft. Bodó Alajos alesp.-plébános és püspöki biztos úr is, — hat ifjuval megtartatik. — Tanker. főigazgató úr meglátogatja a helybeli tanító-képezde első osztályának vizsgálatát is.

Jun. 19—28-ig tartatnak a többi gymn. hét osztálynak nyilvános vizsgálatai, melyekre a közönségből is elfáogatnak.

Jun. 29. A helybeli hitközségben búcsúünnep, mely az idén körüben az által vált emlékezetessé, mivel vele egyidejűleg tartatott meg a szerzetes-háznál ugs. és ft. Simon Jukundián szterencz-tartományi főnök, elemi és tanító-képezdei igazgató úr Ferencz József-rendi lovagkeresztje feltűzésének ünnepélye is, melynek egy kitűnő pap és érdemes veterán tanfőrfiú lévén hőse, az ő napja egyszersmint tanintézeteinknek is örömmünnepe volt.

Jul. 2. A zárünnepély a következő program szerint tartaték meg: 1. Igazgatói megnyitás. 2. Szavalmati és zene-verseny. 3. Bócsubeszéd. 4. Az önképzőkőri jutalmak kiosztása. 5. Bizonyítványok és jutalmak kiosztása. 6. Ingressus, ünnepélyes Te Deum és az új tagok felavatása a Mária-társulatba (ascensio).

VII. Statisztikai táblázatok.

I. A tanulók általános áttekintése.

Osztály	Létszám				Vallás ¹⁾		Nyelvi ²⁾ és nemzetiségi vtszonyok						A szülők pn'gári állása					Előmenetel						
	beiratott	elhalt	elmaradt	tanév végeig meg- maradt	római katolikus	görög katolikus	magyar-székely	magyar-német	magyar-román	magyar-örmény	magyar-szláv	magyar-olasz	értelmiségi	őstermelő	kereskedő és iparos	tisztviselő	szolga és napszámos	részletesen				általán		összesen
																		kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	haladó	ismétlő ³⁾	
I.	55	—	2	53	52	1	47	1	1	4	—	—	7	35	8	3	—	9	22	13	9	45	8	53
II.	39	—	4	35	34	1	31	—	1	3	—	—	6	16	6	6	1	10	9	6	10	25	10	35
III.	25	—	3	22	22	—	19	—	—	3	—	—	4	12	5	1	—	3	9	8	2	22	—	22
IV.	16	—	—	16	16	—	14	—	—	1	1	—	4	8	1	3	—	4	7	5	—	16	—	16
V.	24	—	3	21	20	1	18	1	1	1	—	—	5	10	3	3	—	7	5	5	4	17	4	21
VI.	15	2	—	13	13	—	12	—	—	1	—	—	2	9	1	1	—	3	7	3	—	13	—	13
VII.	10	—	1	9	9	—	9	—	—	—	—	—	2	5	1	1	—	2	6	1	—	9	—	9
VIII.	8	—	1	7	7	—	6	—	—	—	—	1	3	3	1	—	—	3	2	2	—	7	—	7
Összegek :	192	2	14	176	173	3	156	2	3	13	1	1	33	98	26	18	1	41	67	43	25	154	22	176

¹⁾ Ezen és a következő rovatba csak az év végeig megmaradt tanulók száma van fölvéve

²⁾ A nemzetiségileg a székelytől némileg különböző tanulók sem beszélnek a magyaron kívül más nyelvet.

³⁾ E rovatbeli ismétlők alatt a secundába esett tanulók vannak jelezve.

II. A tanulás eredményének osztályonkénti áttekintése.

Tantárgyak	I. osztály				II. osztály				III. osztály				IV. osztály				V. osztály				VI. osztály				VII. oszt.				VIII. oszt.				
	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen	kitűnő és jeles	jó	elégséges	elégtelen					
Vallásstan	29	17	7	.	19	14	1 ¹⁾	.	15	5	2	.	15	1	.	.	10	9	1 ¹⁾	.	10	2 ²⁾	.	.	9	.	.	.	6	1	.	.	
Latinnyelv	15	21	17	.	9	6	10	9	5	5	12	.	3	5	8	.	7	2	7	4	4	4	.	4	4	1	.	3	1	3	.		
Magyar nyelv	13	32	4	4	11	13	10	.	8	14	.	.	15	1	.	.	9	6	5	.	8	3	1	.	8	1	.	.	3	2	2	.	
Görög nyelv	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	10	3	6	1	5	4	3	.	4	3	2	.	3	.	4	.	
Mémet nyelv	.	.	.	.	.	.	.	.	5	9	8	.	6	7	3	.	10	3	7	.	4	6	2	.	1	7	1	.	3	2	2	.	
Földrajz	9	11	24	7	9	10	14	1	6	8	8	.	.	.	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
Történelem	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	6	4	6	.	9	6	.	.	8	3	1	.	5	4	.	.	5	.	2	.	
Mennyiségtan	13	18	13	9	12	8	9	.	3	12	3	4	5	6	5	.	6	3	9	2	5	5	2	.	3	4	2	.	3	2	2	.	
Természetrajz	26	17	10	.	21	14	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	6	7	7	.	7	3	2	.	.	.	.	.	3	3	1	.	
Természettan	.	.	.	.	.	.	.	.	7	7	8	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	6	.	.	.	3	3	1	.
Bölcsészet .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	3	1	.	.	4	1	2	.
Tornászati .	.	.	53	.	.	.	34	.	.	1	7	14	.	.	13	1 ¹⁾	.	20	.	.	12	.	.	.	.	8 ²⁾	.	.	2	3	2	.	
Rajz és mért.	11	17	25	.	15	14	5	.	6	13	3	.	8	7	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	
Ének	2	10	32	.	4	6	19	.	3	5	8	.	3	7	5	.	4	10	5	.	3	3	4	.	5	2	.	.	3	4	.		
Zene . . .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	2	.	.	1	.	1	.	2	.	.	.	2	.	.	.	

Jegyzet: ¹⁾ 1 magán tanuló. ²⁾ 2 felmentetett. ³⁾ 1 felmentetett.

III. Magaviselet, életkor, választott pálya és szállás szerinti áttekintés.

A tanév végeig megmaradt tanulók																																			
Osztály	magaviselet szerint				életkorra nézve																		választott pálya szerint						szállás szerint						
	példás	dicséretes	jó	törvényszerű kevesbé törvénysz.	10 éves	11 "	12 "	13 "	14 "	15 "	16 "	17 "	18 "	19 "	20 "	21 "	22 s több "	egyházi	jogi	orvosi	tanári	műszaki	bányászati	erdőszeti	gazdászati	katonai	egyéb	finöveldei							
																												alapítványos	alapítv. ösztöndij.	fizetési	ingyenes	a szülöknél	más szálláson		
I.	—	6	39	8	—	—	5	13	12	17	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	7	42
II.	—	5	23	7	—	—	1	4	6	13	9	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	10	17
III.	1	3	16	2	—	—	—	—	2	6	6	2	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	2	—	7	28	
IV.	—	1	14	1	—	—	—	—	1	1	3	5	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	2	1	3	5	21	
V.	—	2	13	6	—	—	—	—	—	1	2	7	4	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	4	10	—	
VI.	1	3	9	—	—	—	—	—	—	—	—	5	4	2	1	—	19)	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	2	3	—	
VII.	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	3	2	—	1	1	—	—	1	—	—	1	2	3	5	—	—	2	—	1	1	—
VIII.	—	1	4	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	3	2	—	—	3	1	1	1	—	—	—	1	—	5	—	1	—	—	—	1	—
Összeg :	2	22	126	21	—	—	6	17	21	38	26	17	17	16	6	7	4	1	10	5	2	1	2	—	—	1	5	4	38	2	13	2	54	87	

Jegyzet. ¹⁾ A pálya iránti hivatás itt még ingadozni szokott.

²⁾ Ezeken kívül egy tanító-képezdei tanuló is ingyen láttatik el.

Egy vonás a csik-somlyói gymnasium mult századi életéből.

(Érdekes és tanulságos összehasonlításul jelen iskolai viszonyainkkal; s ajánlva a t. szülők, gyámok, szállásgazdák és tisztviselő urak különös figyelmébe.)

Extractus Normae Regiae

pro scholis Magni Principatus Transilvaniae anno
1781. editae in sequentibus*)

§. VI.

*A tanuló ifjak atyokról és tutorokról.**)*

Ila valaha valakinek, bizonyára a tanuló fiak atyjai s tutórainak minden ügyekezete az iskolai fenntartására egybekell foglalni; mert mindenk előtt az ők vigasztalására és hasznokra szolgál a legjobb Fejedelemnek és közönséges jónak, (az állannak) ily ügyekezete; és valóban igen háládatlanok lennének hozzája azok, akik ily hasznos rendeleteit nem becsülnék és minden ezt célzó erejeből elő nem mozdítanak. Ezeknek azért köteleességekbe fog állani, hogy mind magokat, mind gyermekeiket minden szorgalmatossággal a Királyi Normához alkalmazzassák és az ő gyermekeiknek szükségeiről becsületesen gondolkodjanak.

Bizonyára éppen nem dicséretre méltók azon atyáknak cselekedetei, akik magok azon költségeket a rosszakra vesztegetik, melyeket a jó fiakra s ezeknek tanulására fordíthatnának. Akik a magok gyermekeiket fogadott szálláson nevelik, olyan szállásokat fogadjanak, melyek bátorságosok, becsületesek, tanulások folytatására alkalmasok; az iskolák kezdetin gyermekeiket előhozzák, és az iskolák vége előtt haza nem vinni, legszorosabb köteleességbe fog állani; a menyiből kitelik gyermekeiktől szoros számot kérjenek; az egész tanítás módjáról magokat megtaníttatni ügyekezzenek, hogy gyermekeiknek ügyekezeti tanulhassák s megismerhessék; az őszi napokra (Vacatióra) gyermekeiket a maguk kedvek szabad következésére és azoknak, a melyeket tanultak, elfelejtésére

*) Egykoru fordítás mai helyes írással.

K ö z l ő.

**) A székelv határőrezred parancsnokságától a századokhoz és gymnas.
Elöljáróságához intézve.

ne engedjék; az iskolai előjáróktól a gyermekek tanulásokról és viseletekről Informatiot kérjenek; ne engedjék magokat némely atyáknak vak és rendetlen szeretetek szerint elragadtatni, hogy a gyermekek késedelmességeket, rossz hajlandóságokat, restségeiket akaratjuk ellen is jóra fordíthassák; és iskola előjáróknak s tanítóknak tanácsaikat nagyra becsüljék és kövessék.

§. VII.

A tanuló ifiak gazdáiról.

A kik tanuló ifiakot szállásokra vagy kosztokra fogadnak, legszorossabb kötelességük leszen mindazokról gondoskodni, melyek a rájuk bízott ifiaknak erkölcsök fenytékéhez tartoznak. Innen az iskolai előjárók, tanítók intéseiket, látogatásaikat, nemcsak elfogadják, hanem egyenlő értékkel előmozdítják; ha valami megjobbitani valót látnak a reájuk bízottakban s magok meg nem jobbitathatják, az iskola-előjáróknak mondják meg. Éjszakának idején a rendelt órán kívül az ifiakot kerengeni ne engedjék; a ki ez ellen legelsőbbben is hibázna, azt az iskola előjáróinak legottan jelentsék meg. Másképpen ugyan elsőben is keményen intessenek meg, azután pedig a Tisztség által az ifiak szállásokra való fogatkozása (elfogadásra) alkalmatlanoknak fognak ítéltetni; valami képpen pedig a miért az ifiaktól fizetést vesznek, azt hiven tartoznak kiszolgáltatni; úgy ne engedjék, hogy az ifiak a dobzódáshoz, itkámossághoz szoktassanak; annál inkább tánczokba, vendégségekbe elmenni meg ne engedjék.

§. VIII.

Tisztségekkel való egyetértésről és az iskolai fenytékeknek fentartásáról.

Ámbár az iskoláknak régi szabadságok és más tisztségek alól való kivételek épségben hagyattatik: mindazon által a tisztségeknek fejedelmek az iskolai fenytékeknek fentartására sokakra nézve szükségesek; kíváltképpen nehogy a tanuló ifiak szállásokra helyezettessenek, a hol házinyughatatlanság miatt tanulásokban akadály vagy rosszpélda adásokkal a jó erkölcsökről roszt vetemedjenek, a mily történetbe a tisztí hatalomnak segítségül kell lenni; s máskor is mind anyiszor, valahányszor az iskola-előjárók kérni fogják; a tisztviselők tartoznak arra is vigyázni, hogy a gazdák, midőn az eledel nem drága, az cledelnek és szállás adásnak árát fel ne emeljék.

Ezen 3 pontot olvastassák a Compagnia Commadans urak elsöbben azon gazdáknak és asszonyoknak, a kik tanuló ifiakot házoknál tartanak. hogy minden uton-módon azon felséges ordinatiók teljesedjenek be; mert ha ellenek panasz jó, akár gyalog, akár huszárok legyenek: mind a két néven levök nagy- és példa-büntetést fognak szenvedni; hogy mentek lehessenek: a tanulók fogvatkozásait, keringéseket, itkámosságát, guzsaljasságukat, tánczolásokat, verekedéseket és egyéb hibákat azonnal előljáróiknak helybe feladni tartoznak; ha azok érdemek szerint azon hibás Deákat meg nem büntetnék és erkölestelenségben megmaradna: a gazdák köteleztetnek a Katona Tisztnek azután fogvatkozásokat feladni; ha az a Regimenthez beadtik, ez törvényesen utánláttot, a vétkes ifiakat nemcsak az oskolákból kiveteti, de még példáson is megbünteti. Azért a tanulók úgy vigyázanak magokra, hogy ne vétse-
nek és a szülöktől a kenyeret, az Istentől a napot ne lopják. Hasonlóképpen kötelesek az atyák utánjárni, akik gyermekeiket oskolába jártatják, látni hogy és mint viselik magokat? és minemü ügyekezetek vagyon a tanulásban? hogy azt a Professorok attestatunukkal is megbizonyithassák; mert hogy csak nevek legyen deákok, amellet semmi ügyekezet nincsen, hanem kerengésre, guzsalyas-
ságra és egyebekre reá adják magokat, hogy dolgot, szolgálatot elkerüljenek: telyes lehetetlen azokat el szenvedni; mert afféle ügyekezetest nem hogy jutalmat vennének az Istentől, hanem büntetésre érdemesek azért, hogy túnya embereket az ország szükségére nevelnek.

Ezen rendelkezéseket ne sajnálja a P. Regensminden Classisba megolvastatni, és a tanulókat meginteni, hogy minden utón-módon magokat a Norma Regialhoz szabják és aztot megtartsák, magok előmenetelére nézve.

Sign. Cs. Szerda die 16-a Janiary 1798.

Péchi m. p.
obristl:

A gymn. levéltárból közli

Imets F. Jákó,
igazgató.

VIII.

Figyelmeztetés.

1. A tanulók szabályszerű fölvétele és beiratása szept. 1. és 2. napján történik. Szükséges, hogy a tanulók szülőik vagy gyámokuk vezetése mellett jelenjenek meg az igazgatónál, hogy úgy fegyelmi, mint tanulmányi tekintetben már eleve szükséges tájékozást nyerhessenek.

2. Azon szülők, kik nem a tanoda székhelyén laknak, az igazgatóság hire és beleegyezésével tartoznak szállást fogadni, kire a házi felügyeletre nézve jogaikat és kötelességeiket azon bizalommal ruházassák át, hogy a gondviselés alá helyezett tanulónak nevelési és tanulmányi célja szállásügyi hanyagság és lelkiimeretlenség által kockáztatva és kijátszodva nem lesz. (V. ö. VI. D. alatt közlöttékkel és „Egy régi vonás“ ez Értesítőben.)

3. A gymn. I. osztályba csak a 9-dik évet már betöltött növendékek vétetnek fel, akik valamint azok is, kik azt eddig elhanyagolták, vagy kívülről jönnek, az iskolai bizonyítvány mellett tartoznak hiteles anyakönyvi kimutatást hozni be.

4. A pót- és javító-, valamint az elhalasztott felvételi vizsgálatok is szept. 3. és 4. napjain tartatnak meg. A pót- és javítóvizsgálatok iránti folyamodványokat, valamint az alapítványi kérelmeket is rendesen július 8-dikáig az igazgatósághoz be kell adni. A pót- és javító-vizsgálatokat a tanulók azon tanodánál kötelesek kiállani, melynél megbuktak, vagy azokat letenni elmulasztották. A fölvétel föltételei: jó sikerrel végzett főelemi IV. osztály, vagy más hasonfoku tanodák, s ezektől kiállított bizonyítvány. Különben pedig a mindenkire nézt köteles felvételi vizsgálat tárgyai értelmes magyar és latin olvasás, magyar nyelvtanból az alaktan főbb részeinek ismerete, jól olvasható dictando-írás, és a 4 alaplívlelet egész és közönséges törtszámokkal.

5. Minden tanuló tartozik a 4 frt tandíjt és 15 kr könyvtári illetéket előre lefizetni; ez alól senkit sem lehet mentesíteni.

6. A tanulók, valamint a szülők és a gyámok is figyelmeztetnek az iskolai bizonyítványok megőrzésére; minthogy ezeknek másolatai az eredeti elvesztét bebizonyító kérelem mellett a fensőbb

tanhatóság, az érettségi okmány másodlata pedig csak a miniszterium engedélyével állitható ki Figyelmeztetnek továbbá a szülők és gyámok, hogy az évharmadi Értesítőket szorgalmasan vegyék át iskolázottjaiktól és azokat jól betekintve írják alá, vagy magoknak megmagyaráztatva más hiteles ember, jelesén a plébános úr által, ővele irassák alá.

7. Az ifjak tankönyveiket az osztály-tanár és kölcsön-könyvtárnok hire nélkül ne siessenek beszerezni.

Csik-Somlyón, 1880, jul. 1.

Imets Fülöp Jákó,
t. főesperes, gymn. igazgató.

TARTALOM.

- I. A föld helyzete-, alakja- s nagyságára vonatkozó
vélemények a legrégibb kortól a jelen korig.
  - II. Tanári kar.
  - III. Tanterv.
  - IV. Írásbeli magyar feladványok.
  - V. Az ifjúság névsora és érdemsorozata.
  - VI. Tanügyi adatok, A.—I.
  - VII. Statisztikai táblázatok.
Egy vonás a csik-somlyói gymnasium mult századi
életéből.
  - VIII. Figyelmeztetés.
-

